

”

Kriget upplevdes av de unga soldaterna som en manlig övergångsrit. Kriget, lidandet, dödan- det, fick ett meningssam- manhang för de yngre – något de äldre soldaterna hade svårare att ta till sig

Vad vet vi om kriget?

INGEN KOMMER OBERÖRD FRÅN KRIGET | KRIGETS OSYNLIGA SKADOR | DEN BLODIGA KONKURRENSEN
EN HÖGTEKNOLOGISK SJÄLVKONSTRUKTION | LJUS I TUNNELNS SLUT | ETT FÅGELPERSPEKTIV PÅ PSYCHO

Ett Jumbo-borrfordon i arbete 30 meter under markytan.
Foto: Marcus Prest. Bildeffekter: Peter Siegrids.

BORRA & SPRÄNGA

▼ Till skillnad från Centraleuropa, där man kan borra direkt genom berget med stora tunnelborrningsmaskiner, gör den hårda berggrunden i Finland tunnelborrandet långsamt och arbetsdrygt. I berggrunden under Esbo borrar man in ett antal sex meter långa hål åt gängen. Hålen fylls sedan med sprängämnen, tunneln evakueras, man spränger och kör bort rasmassan. Sedan starten 2010 har två parallella 14 kilometer långa tunnlar borrats och 3 miljoner kubikmeter sprängsten fraktats bort. Läs mer på sidan 26.

intro

Vad vet vi om kriget? Så heter en skiva av det svenska punkbandet D.S.-13 som jag köpte någon gång runt millennieskiftet. Sedan dess hör jag frasen i huvudet så fort någon nämner ordet "krig".

FRÅGAN saknar inte relevans och det är en fråga som den generation jag själv representerar tar sig rätten att ställa. Vad vet vi som inte har någon egen erfarenhet av kriget om det? *Egentligen*, vill jag tillägga. För visst har vi hört berättelserna. Hjältedåden, statistiken och frontdragningarna å ena sidan. Krigsmotståndarnas eländesbeskrivningar å andra sidan.

I det här numret av *Meddelanden från Åbo Akademi* tar vi en närmare titt på hur Finland behandlat och behandlar sina krigstraumatiserade soldater. Det är ett perspektiv på kriget som länge skyflades under mattan. Vi ifrågasätter påståendet att människan är krigisk till sin natur och pratar också med den amerikanske författaren **Karl Marlantes** som lever med diagnostiserat krigstrauma från Vietnamkriget.

NUMRET GÅR också i övrigt i våldets och nationens tecken. Bakom kriget finns en jakt på det goda livet. **Mari Lindman** skriver om mantrat kring välfärdsstatens fall och **Linda Kaseva** om att leva under terrorhot i Kenya. Det är mellan de stolparna vi rör oss då vi bland annat ifrågasätter att människan till sin natur skulle vara krigisk, gör en psykoanalys av **Norman Bates** i *Psycho* och studerar Nokias, det finländska landslaget i affärsvärlden, förlust på en blodig marknad.

En massa elände, med andra ord. För att riktigt gräva ner oss går vi dessutom ner under jorden och pratar med en geolog om arbetet med att bygga metron från Helsingfors till Esbo.

Jag skulle önska er trevlig läsning, men med tanke på hur tidningen utformat sig finns det en risk för att bli oavsiktligt ironisk.

OCH DU, förresten... vad vet du om kriget?

Chefredaktör

Nicklas Hägen

MEDDELANDEN FRÅN ÅBO AKADEMI

REDAKTION

NICKLAS HÄGEN, chefredaktör

tfn: (02) 215 4693

e-post: nicklas.hagen@abo.fi

MARCUS PREST, redaktör

tfn: (02) 215 4715

e-post: marcus.prest@abo.fi

WEBBREDAKTÖR

PETER SIEGFRIDS

tfn: (02) 215 4882

e-post: peter.siegfrids@abo.fi

REDAKTÖR I VASA

KLAS BACKHOLM

tfn: (06) 324 7387

e-post: klas.backholm@abo.fi

ADRESS

Åbo Akademi
Domkyrkotorget 3
20500 Åbo

E-POST

meddelanden@abo.fi

WWW

www.abo.fi/meddelanden

ANSVARIG UTGIVARE

THURID ERIKSSON, kommunikationschef

tfn: (02) 215 4124

e-post: thurid.eriksson@abo.fi

GRAFISK FORM

PETER SIEGFRIDS

TRYCKERI

Tidningen trycks av tryckeri FRAM och upplagan är 4 800 ex.

ISSN 0359-8632

© Kommunikationsenheten vid Åbo Akademi 2013

Meddelanden från Åbo Akademi utges ut av Åbo Akademi. Tidningen utkommer månatligen under läsåret och sänds till huvuddelen av akademins anställda samt bla till massmedia, till universitet och högskolor i Norden, till kommuner, bibliotek och gymnasier i Svenskfinland, till medlemmar i Akademiföreningen Åbo Akademiker r.f. och till ett stort antal personer verksamma inom politik, förvaltning och näringsliv.

MEDDELANDEN FRÅN ÅBO AKADEMI

© PARAMOUNT PICTURES

Omslagsbild: SA-kuva. Tillfångagatan rysk soldat, Rovaniemi 1940.

ARTIKLAR

11 Den blodiga konkurrensen

I och med att Nokia såldes till Microsoft under uppmärksammade förhållanden avslutades ett kapitel i Finlands företagshistoria. Vi tar en närmare titt på affären.

14 En högteknologisk självkonstruktion

Många finländare har investerat mer än pengar i Nokia. Vad beror engagemanget på?

15 Krigets osynliga skador

Krigspsykiatri var outvecklad under Försättningskriget. Ville Kivimäkis doktorsavhandling behandlar de psykiskt skadade veteranernas öde.

20 Besparad från det värsta

Elli Flén har ett förflutet som krishanterare i Kosovo och Afghanistan. Trots att hon besparades från svåra trauman följde hennes erfarenheter med henne hem.

21 Ingen kommer oberörd från kriget

Karl Marlantes är dekorerad veteran från Vietnamkriget och bästsäljande romanförfattare. Fyrtio år efter kriget lider han fortfarande av posttraumatiska stresssymptom.

24 Att kriga är inte mänskligt

Ny forskning visar att det var sällsynt att våra nomadförfäder drog ut i krig. Det ställer frågor om mänsklig natur.

26 Ljus i tunnelns slut

Sprängningsarbetet med Västmetron är till 96 procent klart. Geologen Simon Granbacka guidar *Mföa* i tunnarna.

30 Ett fågelperspektiv på Psycho

Illasinnade fåglar och freudiansk terror – en natt på Bates Motel är inte att rekommendera.

NYHETER

06 Ny riktning med stram tidtabell

Åbo Akademis styrelse gav rektor rätt att planera och verkställa förändringar i organisationen. Budgeten ska vara i balans under år 2016.

08 Radarpar delar på första Kanslerpriset

Professorerna Tapio Salmi och Dmitry Murzin delar på 50 000 euro efter att ha valts till årets forskningshandledare vid Åbo Akademi.

KOLUMNER

10 Ger vi upp välfärden?

Forskare Mari Lindman ifrågasätter krishysterin i den politiska debatten och visar vad den gör med oss.

35 Friheten sitter i ordet

Linda Kaseva skriver om sina erfarenheter av att bo i det auktoritära Rwanda och terrordrabbade Kenya.

Ny riktning med stram tidtabell

INFÖR ÅR 2013 godkände Åbo Akademis styrelse en budget med ett underskott på drygt 3,6 miljoner euro. Sparkurer och anställningsstopp har förbättrat prognosen för året, men den visar ännu ett underskott på 2,6 miljoner euro. Bakom problemet ligger såväl minskade statliga anslag, ökade utgifter som ett strukturellt underskott.

För att få Åbo Akademis budget i balans krävs att de årliga utgifterna minskas med uppskattningsvis fyra miljoner euro. Åkademins styrelse godkände i september att rektor Jorma Mattinen går vidare med sina planer för förändringen av Åbo Akademis organisation.

– Målsättningen är att få budgeten i balans under år 2016. Man ansåg att detta inte var möjligt ännu till nästa år, säger Åbo Akademis styrelseordförande **Martin Granholm**.

– Omstruktureringen är en process som ska beakta omvärlden och de förväntningar den har på oss. Eftersom Åbo Akademi är det svenskspråkiga universitetet i Finland berör processen hela Svenskfinland.

Styrelsen gav rektor rätt att planera och verkställa förändringar enligt en modell på fyra fakulteter, som ska öka produktiviteten vid akademien och därmed också inkomsterna. För att kunna genomföra förändringarna gav den rektor rätt att vid behov öppna förhandlingar med personalen om omplaceringar.

Sjuttio procent av akademins utgifter består av löner. I den mån det blir nödvändigt att minska utgifterna går det därför inte heller att utesluta personalminskningar.

– Vi har tolkat styrelsens ansvar så att om vi ser framför oss en negativ budgetutveckling så är det vårt juridiska ansvar att ta fram en plan för att stoppa den, säger Granholm.

– Diskussionen har visat att det inom organisationen finns en medvetenhet om storleken på den utmaning vi står inför. Exakt hur omändringen ska ordnas vet vi dock inte ännu.

De fyra föreslagna fakulteterna är filosofiska fakulteten, fakulteten för pedagogik och välfärdsstudier, ekonomisk-samhällsvetenskapliga fakulteten samt fakulteten för naturvetenskaper och teknik. Enligt planen ska dessa inleda sin verksamhet den första januari 2015 och antagning enligt den nya modellen sker under våren samma år.

Förvaltningen omorganiseras till universitetsservice, där allmän förvaltning, dokumenthantering, kommunikation, forsknings- och utbildningsservice, ekonomi, HR, IT, teknisk service, fastighetsfrågor, kvalitetsfrågor och planering ingår. Den nya modellen tas i bruk hösten 2014.

– Tidtabellen är enormt stram. Målsättningen är att vi i december ska kunna slå fast tidtabellen för den nya strukturen. Det är ett stort jobb.

KOM IHÅG VETENSKAPSDAGARNA!

VETENSKAPSDAGARNA ordnas för första gången i Åbo, den 18–19 oktober 2013. Upplevelser från vetenskapens värld utlovas på både svenska och finska, då arrangörerna är Åbo Akademi och Åbo universitet.

ALLT PROGRAM är gratis och riktat till allmänheten. Evenemangsplatserna på fredagen är Hansatorget, stadsbiblioteket och Kåren. På lördagen ordnas evenemang i stadsbiblioteket och Gamla Akademihuset.

Programmet finns på: www.abo.fi/vetenskapsdagarna.

noterat...

UNGA VET SJÄLVA BÄST HUR DE MÅR

FRITIDSSYSSLOR, ätstörningar, energidrycker, delaktighet, utbrändhet, framtidsplaner och mobbning. Ungdomsforskarna vid socialvetenskapliga institutionen vid Åbo Akademi har sedan år 2005 via skilda ungdomsenkäter försökt få en helhetsbild av ungdomars livssituation, välmående och livsvillkor idag. Den senaste, Ungdomsenkäten 2013, med 3 600 elever i årskurs 7 och 9 i 25 finska och svenska högstadies i Österbotten visar att de flesta unga mår bra.

– Samtidigt som traditionell mobbning något tycks ha minskat och majoriteten unga mår rätt bra, är det ändå inte ovanligt att unga känner sig stressade eller behöver hjälp att orka vidare mot vuxenlivet. Ungdomsenkäten är ett verktyg för kommunerna att låta de unga själva få säga hur de har det och vad de vill, säger doktorand **Patrik**

Söderberg på Socialvetenskapliga institutionen i Vasa.

De första resultaten från årets enkät presenterades i september, och nästa steg är nu att samla in önskemål om fördjupade analyser bland skolor, tjänstemän, ungdomar och beslutsfattare.

– Tanken är att skolorna och kommunerna ska ha konkret nytta av resultaten där vi kan peka på de nyckelfrågor och uppfattningar som traktens unga upplever som angelägna. Som forskare är det givande att på det här sättet kunna kombinera vetenskap med konkreta behov på fältet.

Nytt för i år var att ungdomsforskarna även skapade så kallade riskprofiler över de cirka 300 ungdomar som valde att meddela sitt namn i den

annars anonyma enkäten. Nu får skolornas kuratorer därför en chans att träffa just de unga som själva tycker de behöver hjälp.

ÅA KOORDINERAR NATIONELLT ICT- PROJEKT

FORSKNINGSPROJEKTET "Parallel Acceleration" undersöker hur man skapar mjukvara som effektivt använder processorer som har flera parallella beräkningsenheter. Målsättningen är att utveckla tekniska lösningar för att lättare skapa effektiva och energisnåla applikationer.

Projektet koordineras av Åbo Akademi med professor **Johan Liljus** som ansvarig ledare. Det finansieras av utvecklingscentralen för teknologi och innovationer, TEKES.

Idag kan man inte längre höja klockfrekvensen i processorer, eftersom energi- och värmeproblem uppstår vid höga klockfrekvenser. Istället har processortillverkarerna integrerat flera processorer med lägre klockfrekvens. Det är utmanande att bygga mjukvara som effektivt använder denna typ av processorer.

Det nu aktuella projektet initierades eftersom de centrala aktörerna inom den finländska IT-industrin anser att detta är en av de stora utmaningarna just nu.

Projektet "Parallel Acceleration" stöder den finska IT-industrin inom detta centrala område och har som målsättning att förbättra de i projektet deltagande företagens konkurrenskraft avsevärt. Genom projektet skapas förutsättningar för nya konkurrenskraftiga och innovativa produkter.

Projektet omsätter drygt tre miljoner euro/år under tre år. I projektet deltar centrala aktörer inom området: Nokia, Ericsson, Renesas Mobile, Nokia Siemens Networks, F-Secure, ABB, CSC, Tammerfors tekniska högskola, Aalto-universitetet, Uleåborgs universitet, VTT och Åbo Akademi.

NYA PROFESSORER VID ÅBO AKADEMI

JOHAN BOBACKA, Docent, TkD, har anställts som professor i analytisk kemi vid institutionen för kemiteknik, laboratoriet för analytisk kemi.

Professor **Ari Ivaska** avgick med pension från professorstjänsten 1.9.2012. Bobacka har skött professuren under tiden 1.10.2012–31.7.2013.

Docent, TkD **Frank Pettersson** har anställts som professor i processteknik vid institutionen för kemiteknik, laboratoriet för anläggnings- och systemteknik tills professuren besatts ordinarie, dock högst för ett år (1.10.2013–30.9.2014).

disputationer

VÄRME- OCH STRÖMNINGSTEKNIK

MSc **Lei Shao** disputerade i värme- och strömningsteknik fredagen den 11 oktober på avhandlingen *Model-based estimation of liquid flows in the blast furnace hearth and taphole*. Opponent var PhD **Robert Nightingale**, University of Wollongong, och som kustos fungerade professor **Henrik Saxén**.

MILJÖBIOLOGI

FM **Titti Bohlin** disputerar i miljöbiologi fredagen den 18 oktober på avhandlingen *Stop bugging me! Diversity in appearance of warning coloration*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Mauno Koivisto, BioCity. Opponent är doktor **Candy Rowe**, Newcastle University, och som kustos fungerar professor **Kai Lindström**.

INFORMATIONSTEKNOLOGI

EM **Zhiyuan Yao** disputerar i informationsteknologi fredagen den 18 oktober på avhandlingen *Visual Customer Segmentation and Behavior Analysis – A SOM-Based Approach*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Gamma, ICT-huset. Opponent är professor **Ranjan Kini**, Indiana University, och som kustos fungerar professor **Barbro Back**.

STATISTIK

FM **Riku Hakulinen** disputerar i statistik fredagen den 25 oktober på avhandlingen *Probabilistic contact preferences in protein-ligand and protein-protein complexes*. Disputationen äger rum kl. 11 i Auditorium Ringbom, Axelia II. Opponent är docent **Olli Pentikäinen**, Jyväskylä universitet, och som kustos fungerar professor **Jukka Corander**.

TRÄ- OCH PAPPERSKEMI

FM **Ann-Sofie Leppänen** disputerar i trä- och papperskemi fredagen den 25 oktober på avhandlingen *Regioselective modifications of galactose-containing polysaccharides in aqueous media*. Disputationen äger rum kl. 12 i Auditorium Salin, Axelia. Opponent är professor **Ilkka Kilpeläinen**, Helsingfors universitet, och som kustos fungerar professor **Stefan Willför**.

FOLKRÄTT

PL **Mikaela Heikkilä** disputerar i folkrätt fredagen den 1 november på avhandlingen *Coping with International Atrocities through Criminal Law – A Study into the Typical Features of International Criminality and the Reflection of these Traits in International Criminal Law*. Disputationen äger rum kl. 12 i Stora auditoriet, Asahuset. Opponent är professor **Thomas Weigend**, universitetet i Köln, och som kustos fungerar professor **Elina Pirjatanniemi**.

GEOLOGI OCH MINERALOGI

FM **Fredrik Karell** disputerar i geologi och mineralogi fredagen den 1 november på avhandlingen *Structure-related magnetic fabric studies: Implications for deformed and undeformed Precambrian rocks*. Disputationen äger rum kl. 12 i Geologicum. Opponent är professor **Sten-Åke Elming**, Luleå Tekniska Universitet, och som kustos fungerade professor emeritus **Carl Ehlers**.

Radarparet Salmi och Murzin delar på första Kanslerpriset

Professorerna Tapio Salmi och Dmitry Murzin är årets forskningsledare vid Åbo Akademi. Ett möte i Prag gav dem 50 000 euro.

TEXT OCH FOTO: MIA HENRIKSSON

Tidigt 1990-tal i Prag.
Var det kärlek vid första ögonkastet?

– Jo, det kan man nog säga.

Svaret levereras med ett unisont gapskratt.

– Jag skrev till Tapio och sa att det kunde vara intressant att jobba tillsammans. Han höll med, och visst var det faktiskt så att vi jobbmässigt hittade varandra genast. Vi trivs med att jobba ihop, det funkar bra.

Dmitry Murzin och Tapio Salmi har jobbat tillsammans med kemisk teknologi i 20 år, ända sedan de möttes den där gången i Prag. Då höll Murzins ettåriga arbetskontrakt i Strasbourg på att ta slut och han råkade läsa en vetenskaplig artikel av Salmi som han fann intressant.

Det gemensamma arbetet har gett resultat. Akademiprofessorn i kemisk reaktionsteknik Tapio Salmi och professorn i kemisk teknologi, Dmitry Murzin fick den 8 oktober 2013 motta Kanslerpriset som delades ut vid Åbo Akademi för första gången. Salmi och Murzin delar huvudpriset på 50 000 euro och utnämns till Årets forskningsledare.

– Visst känns det fint. Det är första gången jag får en utmärkelse av mitt eget universitet. Det gläder och uppmuntrar, säger Tapio Salmi.

Priset får de för sitt stora engagemang för att skapa en fruktbar miljö för vetenskaplig forskning och utbildning inom sitt område. Prissumman ska gå till forskning inom forskargruppen. Det är en grupp med långa anor vid Åbo Akademi, enligt Tapio Salmi bildades den redan på 1920-talet.

– Det karakteristiska för laboratoriet för teknisk kemi och reaktionsteknik är sedan 1960-talet att vi har en hög ambitionsnivå vad gäller forskning. Vi vill att det ska vara kvalitativt och att det ska väcka intresse också internationellt, säger Salmi.

Och det är ungefär så Åbo Akademis kansler **Jarl-Thure Eriksson** formulerat motive-

ringen för varför just det här radarparet ska tilldelas utmärkelsen Årets forskningsledare:

”Deras arbete möter till alla delar Åbo Akademis förväntningar och väcker såväl nationellt som internationellt intresse.”

Murzin och Salmi räknar upp tre verksamhetsområden som forskningen vid laboratoriet fokuserar på: katalys, kemisk kinetik och design av industriella processer.

– Grön kemi är viktigt, men grön kemi alena räcker inte. Vi måste överföra de gröna, hållbara principerna till en effektiv produktion. Det har vi klarat bra och har många exempel på gott industrisamarbete, säger Salmi.

Murzins och Salmis forskningsmetoder har under de senaste åren i hög grad tillämpats på användning av förnybara råvaror som kan utnyttjas för framställning av miljövänliga kemikalier, hälsofrämjande substanser

eller bränslekomponenter. Forskargruppens arbete har lett till hundratals originalartiklar och flera patent. De två professorerna har under de senaste 20 åren också handlett över 50 doktorsavhandlingar.

Vid prisutdelningen underströk kansler Jarl-Thure Eriksson att Murzin och Salmi båda profilerat sig individuellt men arbetar i samma miljö, tillsammans. Enligt Dmitry Murzin är det här ingen självklarhet.

– Folk frågar ibland hur det är möjligt att två professorer jobbar så här tätt tillsammans? Vi förväntas istället vara individualister. Jag tror att Åbo Akademi, och särskilt laboratoriet vi jobbar vid med sin vänliga och trevliga atmosfär bidrar till att samarbetet flyter fint. ♦

FRÅN VÄNSTER: TAPIO SALMI OCH DMITRY MURZIN. FOTO: MIA HENRIKSSON.

Flera nominerade till Kanslerpriset

KANSLERPRISET ska bli en årlig tradition. Det slår Åbo Akademis kansler **Jarl-Thure Eriksson** fast. Det var han som kom med idén att instifta ett pris som en del av premierings-systemet för forskningsledarskap och publikationsverksamhet vid Åbo Akademi.

– Det är kanslers uppgift att se över universitetet. Jag tillsatte en grupp att fundera på den vetenskapliga kvaliteten och utvärderingssystem. Jag tycker det är ett bra sätt att belöna dem som lyckas så att de kan stamera exempel för andra, säger Eriksson.

Själv tog Eriksson exempel från showbiz, säger han. Likt filmvärldens Oscars fanns det flera nominerade för Kanslerpriset.

– Visst var det ett svårt val. Vi hade en topp som låg nära varandra, men det var helheten som till slut avgjorde.

De fyra nominerade professorerna tilldelades diplom för utmärkt forskningsledarskap. De är professor i företagsekonomi **Malin Brännback**, professor i oorganisk kemi **Mikko Hupa**, professor i tillämpad psykologi **Pekka Santtila** och professor i nordisk historia **Nils Erik Villstrand**.

Som en del av Kanslerpriset utdelades fyra pris à 2 000 euro för publikationer som erhållit betydande internationell uppmärksamhet; tre för en vetenskaplig artikel och ett för en monografi.

Pristagarna för bästa publikation 2013

Jessica Rosenholm, **Emilia Peuhu**, **Laurel Tabe Bate-Eya**, **John Eriksson**, **Cecilia Sahlgren** och **Mika Lindén** för artikeln "*Cancer-cell-specific induction of apoptosis using mesoporous silica nanoparticles as drug-delivery vectors*".

Annika Lind, **Marit Korkman**, **Liisa Lehtonen**, **Helena Lapinleimu**, **Riitta Parkkola**, **Jaakko Matomäki**, **Leena Haataja** och forskningsgruppen **PIPARI** för artikeln "*Cognitive and Neuropsychological Outcome at Five Years of Age in Preterm Children Born in 2000's*".

Dongxue Han, **Tingting Han**, **Chansheng Shan**, **Ari Ivaska** och **Li Niu** för artikeln "*Simultaneous determination of ascorbic acid, dopamine and uric acid with chitosan-graphene modified electrode*".

Lauri Karvonen för monografen "*The personalisation of politics: a study of parliamentary democracies*".

Premieringsprocessen övervakas av en nomineringskommitté bestående av kansler (ordf.) och tre professorer. Vid nomineringen av pristagarna år 2013 ingick utöver kansler **Jarl-Thure Eriksson**, professorerna **Antti Laato**, **Gunilla Widén** och **Stefan Willför**.

disputationer

VÅRDVETENSKAP

MSc **Susan Lindberg** disputerar i vårdvetenskap fredagen den 1 november på avhandlingen *I hälsans spelrum – lek på vårdandets scen*. Disputationen äger rum kl. 12 i Akademisalen, Academill. Opponent är docent **Lillemor Lindwall**, Karlstads universitet, och som kustos fungerar professor emerita **Katie Eriksson**.

TRÄ- OCH PAPPERSKEMI

DI **Hanna Lindqvist** disputerar i trä- och papperskemi fredagen den 8 november på avhandlingen *Improvement of wet and dry web properties in papermaking by controlling water and fiber quality*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Salin, Axelia. Opponent är professor **Raimo Alén**, Jyväskylä universitet, och som kustos fungerar docent **Anna Sundberg**.

STATISTIK

FM **Marjo Pyy-Martikainen** disputerar i statistik måndagen den 11 november på avhandlingen *Statistical analysis of survey-based event history data with application to modeling of unemployment duration*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Salin, Axelia. Opponent är Associate Professor **Frauke Kreuter**, University of Maryland, och som kustos fungerar professor emeritus **Leif Nordberg**.

SPECIALPEDAGOGIK

PeM **Camilla Björk-Åman** disputerar i specialpedagogik fredagen den 15 november på avhandlingen *Extremfall, stjärnelever och verktygsskramlare. En diskursanalytisk studie av lärares tal om studerande som behöver särskilt stöd*. Disputationen äger rum kl. 12 i Akademisalen, Academill. Opponent är professor **Bengt Persson**, Högskolan i Borås, och som kustos fungerar professor **Kristina Ström**.

GAMMALTESTAMENTLIG EXEGETIK

TK **Josef Forsling** disputerar i gammaltestamentlig exegetik fredagen den 15 november på avhandlingen *Composite Artistry in the Book of Numbers – A Study in Biblical Narrative Conventions*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Brahe, Sibeliusmuseet. Opponent är professor **Göran Eidevall**, Uppsala universitet, och som kustos fungerar professor **Antti Laato**.

TRÄ- OCH PAPPERSKEMI

DI **Anders Strand** disputerar i trä- och papperskemi fredagen den 15 november på avhandlingen *The pH-dependent phase distribution of wood pitch components in papermaking processes*. Disputationen äger rum kl. 12 i auditorium Salin, Axelia. Opponent är professor emeritus **Per Stenius**, och som kustos fungerar docent **Anna Sundberg**.

Ger vi upp välfärden?

En av de saker som oroar mig allra mest just nu är ett slags krishysteri i den politiska debatten. En dystopisk stämning präglar ledare i dagstidningar och politikerna gör utspel om vilka reformer som krävs för att ekonomin ska gå runt.

Visst – ett visst mått av realism och långsiktigt tänkande är bra och naturligtvis är det oroande om statens likviditet undermineras och att inkomster och utgifter inte går ihop. Men det som blir problematiskt är när en allmänt hållen mörk utsikt stampas fram som faktum, som något vi alla måste acceptera och vänja oss vid, en sanning vi måste se i vitögat utan att ducka. Ni har hört det förut:

Vi kommer att få det sämre. Välfärdsstaten måste försvaras, men vi har inte råd med den lyx vi hittills vant oss vid. Brutala reformer är att vänta. Vi måste jobba längre. Lönerna kommer inte att höjas. VÄNJE R och vänj er FORT.

Bilden av välfärdsstaten som träder fram här är att den är oändligt fragil och beroende av ekonomiska svängningar. Det som är ännu mer slående är att man trollar fram en bild av medborgare som småningom kommit att ta välfärdsstaten för given, som blivit bortskämda och bortklemade av samhällets olika service- och stödformer. Nu är det dags att sanera och då måste vi inta en nykter attityd till det här med välfärd. Man manar till ett realistiskt förhållningssätt till förändringar som vi inte kan undvika ... Även om det gäller att i detalj rita konturerna för dessa förändringar går det underligt nog alldeles bra att på förhand förutskicka att vi måste vänja oss, förbereda oss, anpassa oss, vara flexibla. Detta sker ofta utifrån allmänna påståenden som ”vår befolkning blir allt äldre”, ”Finland måste hävda sig i en stenhård internationell konkurrens”, ”Finlands arbetskraft är dyr”, ”det ekonomiska läget kommer inte att bli bättre på länge ännu”. Jag säger inte att allt det här har en del fog för sig, problemet är att de här påståendena börjar cirkulera på ett okritiskt sätt som grund för en allmän saneringsdiskurs.

Den här utvecklingen kläs i nödvändighetens språk och man åberopar vår känsla för nationell samhörighet: som ansvarsställande finländare ska vi förstå hur det är fatt och att detta är en nationell snarare än individuell angelägenhet. Det varnas för orimliga krav. Det mest slående är kanske det väldigt allmänna och anonyma språkbruket som används: begreppet strukturreform är väl just exempel på detta; en genomgripande reform frammanas men vad det verkligen innebär förblir oklart. Politiker talar om strukturreformer och man säger att man inte kan räkna med att tillväxten ökar. Men då tillväxten inte längre ökar måste vi reformera. Problemet med detta språkbruk är att det får det att verka som om krisen drabbar alla på ungefär samma sätt; alla får vi bära vår börda, arbeta lite längre, slita lite hårdare, leva lite knappare

kanske. Men det här är ju inte sant. Bakom det luddiga och anonyma kris- och sparåtgärdsspråket finns en verklighet där människor drabbas väldigt olika av det politiska läget. I klarspråk: krisen drabbar dem vars liv redan präglas av snuttjobb, låglönade jobb och arbetslöshet.

För det andra är det den där nödvändigheten som borde synas i sömmarna. Det verkar som att vi tillfälligtvis får komma överens om att sätta politiken åt sidan för att gemensamt gå in för det nationella projektet att ta oss helskinnade ur krisen. Då tycks alla de här prognoserna vara något vi gör bäst i att acceptera i pragmatismens och solidaritetens tecken. Som sagt är det svårt att ifrågasätta att den ekonomiska krisen kräver åtgärder, men nödvändighetsspråket får karaktären av allmän föreskrift för hur man ska förhålla sig.

Det som är grumligt här är att förväntning, förklaring och ond aning blandas samman i en enda klump av hopplöshet som man utan att egentligen vet hur börjar omfatta som sin egen syn.

Det som kanske ändå är farligast av allt detta är följande: det sägs ständigt att vi inte kan räkna med den form av välfärdsstat som vi hittills har haft. Och det sägs som en prognos, ett neutralt uttalande om hur saker blir, så småningom. I den värld som just nu snurrar kring nedskärningar och strukturreformer är det som om det värsta redan har hänt. Problemet är ju att tanken om att välfärdsstaten kommer att monteras ner och pensionssystemet kommer att försämrats inte bara är en politisk dystopi, det är en tanke som börjar gro i en själv. Själv uppmärksammas jag på att det är just i sådana banor jag tänker när jag funderar på helt vardagliga, icke-ekonomiska saker (till exempel vad det är att som äldre ha ett socialt sammanhang): när jag är 80 kommer det knappast att finnas det slags trygghet i vården av äldre som det ändå i någon utsträckning finns nu. Det är min kompis som upplyser mig om att det är så jag tänker, och då slår det mig: herregud! Vari från kom den tanken, den vissheten, pessimismen, farhågan? Det som är grumligt här är att förväntning, förklaring och ond aning blandas samman i en enda klump av hopplöshet som man utan att egentligen vet hur börjar omfatta som sin egen syn. Och det är inte så långsökt att en sådan hållning blir en självuppfyllande profetia: om det är många som tänker så här krymper det politiska motståndet, ifrågasättandet. Man har redan gjort sig bekväm med tanken om att välfärdsstaten inte är något annat än en historisk parentes som kan finnas till bara i tider av ekonomisk tillväxt och regleringar. Men när min vän uppmärksammar mig på hur jag själv tänker slår det mig att även om det finns skäl att oroa sig är den här hållningen kanske den farligaste av alla. ♦

Mari Lindman, forskare i filosofi

Den blodiga konkurrensen

Nokias mobiltelefoner har varit en nationell stolthet sedan mobiltelefonerans begynnelse i mitten av 1990-talet. Tiderna förändras och företaget sålde mobiltelefonföretaget till Microsoft i början av september.

Stephen Elop kom till Nokia som VD från mjukvarujätten Microsoft i september 2010 och fullbordar sin tur-returresa förutsatt att affären förverkligas på bolagsstämman i november. Det gör den sannolikt. I så fall återvänder Elop till Microsoft knappt 19 miljoner euro rikare.

Storleken på direktörers belöningar är en fråga i sig, men i det här fallet har det mest uppmärksammas varit att en belöning överhuvudtaget betalas ut. Många finländare anser nämligen att affären snarast är ett tecken på att Elop misslyckats med sitt uppdrag att som VD få Nokias mobiltelefonförsäljning på fötter igen, vilket inte är något som ska belönas.

Det faktum att bonusen betalas ut kan bara tolkas som att företagen tycker annorlunda. Men om ett väl utfört arbete kulminerar i att företaget säljs öppnas dörrarna för frågan: vilket var egentligen Elops uppdrag? När Microsoft betalar 70 procent av avgångsvederlaget och villkoren i kontraktet förändrades ett par månader innan affären blev av är det inte orimligt att misstänka att han var en trojansk häst utskickad av Microsoft med en treårig plan att försvaga konkurrenten inifrån och förbereda ett uppköp. Lägg till spekulationer om att Nokias före detta VD **Jorma Ollila** siktar på en plats i Microsofts styrelse och soppan är klar.

Malin Brännback, professor i internationell företagsverksamhet vid Åbo Akademi, påpekar att allt vi kan göra är att spekulera, men hon ger oss ingen orsak att ta av foliehattarna. I konkurrensen använder sig företag av hårda strategier, till exempel så kallade *hostile take-overs*, där ett företag köper upp ett annat bara för att lägga ner det och på så sätt minska på konkurrensen.

– Hur företag konkurrerar är betydligt mera komplicerat än *Porters five forces*, den ekonomiska teori som förklarar om ett företag har en fungerande konkurrensstrategi. Det som händer kan vara blodigt, betydligt blodigare än folk kanske förstår.

Malin Brännback köpte sin första iPhone 2007. Den har hennes son fått ärva.

I en cynisk konkurrens helgar ändamålen ibland medlen.

– När du ger dig in på marknaden med ett nystartat företag är det bra att ha funderat över vems tår du kommer att kliva på. Det finns företag som inte märker något, Nokia märkte inte Apple, medan andra reagerar genast, säger Brännback.

– Det är inte så romantiskt och underbart på marknaden. Folk är chockerade av Nokia-affären för att de tycker att det ska gå mera städigt till.

Elop kan inte ensam ha fått försäljningen till stånd. Om vi har en grupp företagsledare som strävar efter att sänka värdet på det egna företagets aktier i hopp att få till stånd en affär, är inte det tveklöst beteende mot investerarna?

– Jämför med lotto, som finländarna lägger sina pengar på i hopp om att det ska betala sig. Aktiesparande är lite samma sak i att du satsar pengar och vill ha avkastning. Du har insyn i viss grad men inte helt. Sedan ska du veta att hålla när kursen är låg och sälja när den är hög, men det är upp till din gissning.

Men den jämförelsen faller väl lite på att man i lotto har en maskin som drar nummer? Ifall Nokia-affären faktiskt gått till som vissa tror, handlar det ju om att en liten grupp människor styrt processerna dolt för omvärlden.

– Det är ändå på köparens ansvar. När du börjar fondspara vill banken att du ska kryssa för att du förstår vad du ger dig in på av just den här orsaken.

Köparen får förstås stå för att han eller hon tagit en risk i jakt på lätta pengar, men strider inte hela tanken på en sådan hemlig strategi åtminstone mot vad vi i Finland uppfattar som god ton också inom affärsvärlden?

– Vi kan säga att det inte är finskt att göra så här men jag skulle säga att det är naivt att tänka så. Vi har fenomenet också hos oss även om vi inte vill se det. När till exempel banken Lehman Brothers gick omkull 2008 steg Jyrki Katainen upp på podierna och sa att sånt inte kunde hända här. Vi tänker ”Där ute finns allt möjligt men inte i Finland” som om vi var ett tryggt tillhåll i en ond värld, säger Brännback.

– Vill man vara provokativ kunde man säga ”godmorgon yxskaft”. Jag får inte in i min skalle att vi skulle leva i något socialt vakuum. Hela

tanken är skrämmande, vad annat sluter vi ögonen för om vi blundar för det här? Det är mera oroväckande än Nokia-affären.

”Du måste ha en plan”

Det har skrivits många spaltmetrar om försäljningen. De traditionella medierna har följt upp den med reportage och kommentarer, trolsen och moralens väktare på diskussionsforumen på nätet har frossat i ämnet och i de sociala medierna har man bland annat vädjat till Elop att betala tillbaka bonusen.

Personligen säger sig Brännback ha svårt att förstå uppståndelsen.

– För mig var det en ryggmärgsreflex redan när Elop kom att tänka att han var där för att sälja bolaget. Snarare än ”om” mobiltelefonverkningen skulle säljas var det fråga om ”när”. Man hade redan i ett halvår funderat på när Olli-Pekka Kallasvuo skulle få gå.

Att man inom företagsledningar diskuterar saker som inte är avsedda för offentligheten, hör enligt Brännback till saken och där ger hon Nokia godkänt. Hur företaget skött diskussionerna efter försäljningen är däremot en annan femma.

– Det finns alltid en offentlig strategi. Sedan har man inom företagen diskussioner som inte är till för offentligheten, och det ska man ha även om det stör journalister, säger Brännback.

– När du sedan har en *hidden agenda*, och det har många företag, då har det en baksida. Hemligheter sipprar ut. I dagens värld med sociala medier och mobila bredbandsanslutningar kommer allt förr eller senare att läcka ut om du inte håller dina möten i skogen med flugor och skalbaggar. Och eftersom materialet är hemligt blir debaclet av annan klass. Därför måste du från början ha en plan för hur du ska agera när det händer. När man börjar med att blåneka blir skadan total i det skede det inte längre går. Det som sägs i offentligheten må vara sant eller osant men när texten går ut går den inte längre att hindra och det gör stor skada på företagets image och anseende.

Dinosaurier på försvar

Det piper i Brännbacks iPhone. Hennes son vill veta lösenordet till webbversionen av HBL. Han får vänta ett tag till.

Som professor och forskare i företagsverksamhet är det viktigt att lägga märke till sina egna reaktioner, för att kunna se om de delas av andra och därigenom studera trender. Medan Brännback lägger ner sin äppelmärkta telefon tillbaka på bordet går hon igenom de tecken på Nokias fall från toppen som hon själv iakttagit. Det går från den användarvänligare Ericssonmobilen hon köpte 2004, via de vita iPod-lurarna alla hade i öronen i Londons tunnelbana till hur hon hajade till när alla andra hade iPhone i USA 2007.

– Nokia var länge ett exempel på hur du lätt kunde gå från en modell till en annan. De borde ha hållit sig till att utveckla den biten, i stället satsade de på att få in Excel i telefonen. Instruktionsboken var tjockare än telefonen redan vid millennieskiftet och då borde det ha ringt en alarmklocka någonstans.

Mobiltelefonimarknaden hör som resten av den elektroniska marknaden till ett av våra största miljöproblem och Nokia levde länge på att folk bytte telefon ofta då batterierna fort blev dåliga. Det var enormt miljöbelastande men bra för business.

När smarttelefonåget sedan lämnade stationen hängde företaget inte med. Brännback misstänker att det som hände var att man vid Nokia började försvara den position man hade. Det är något av det farligaste som kan hända ett företag.

– Dinosauriernas utmaning är att förnya sig. Det går troll i det hela. I det skedet man börjar säga ”Vi gör inte så” är det dags att springa om man vill vara med och utveckla något, säger Brännback.

– Under Jack Welch tid som VD för General Electric steg företagets värde med 4000 procent, men han irriterade häcken av sin personal

med att hela tiden påpeka att man måste utmana sin framgång. Det kan vara mycket stressande att hela tiden ifrågasätta vad man håller på med, men det krävs för att bli framgångsrik. Den finska pappersindustrin upprepade länge att skogen inte tar slut, men nu har folks användning av papper förändrats. Få hade funderat på om konsumenterna skulle ändra sitt beteende.

Enligt en tolkning har utvecklingen av smarttelefonerna Lumia gjorts bara för att Microsoft skulle ha något att köpa. Brännback ger inte Nokia några alternativ.

– Om man inte börjat tillverka smartphones skulle företaget ha dött. Frågan är snarare varför de vaknade så sent och om de inte såg vad som höll på att hända? Det här missade man redan på Jorma Ollilas tid och Nokias fall började långt före Elop kom till företaget.

Nokia stod för en stor andel av Finlands BNP i början av 2000-talet. Företaget har sedan stadigt tappat den positionen och försäljningen av företaget är i sig inte längre någon katastrof för landets ekonomi.

Problemet är att mycket av Finlands ekonomi byggs upp runt om Nokia och konsekvenserna blir därför svåra att överblicka. Framgångarna på 1990-talet var en stor orsak till att Tekes, den finländska myndighet som genom stöd och lån till företag och forskning stöder utvecklingen av nya innovationer, blev den källa för innovation som myndigheten är i dag. Kopplingen mellan de två stärktes när Yrjö Neuvo gick från Tekes till Nokia, något som hjälpte företaget att formulera sina ansökningar.

Instruktionsboken var tjockare än telefonen redan vid millennieskiftet och då borde det ha ringt en alarmklocka någonstans.

– Det har funnits en kritik mot Tekes som säger att de gjort mera skada än nytta, eftersom det under en lång tid var svårt att få bidrag av dem om du inte hörde till Nokias underleverantörnätverk. Det här gjorde att bara vissa tankar fick tänkas och att verklig innovativitet ratades, säger Brännback.

– En liknande kritik finns mot den svenska motsvarigheten Vinova och det kan hända att den har sina rötter i att folk är förbittrade för att just deras idéer inte finansierats. Jag är inte säker på om det har gjorts någon systematisk studie av Tekes, men all information är oförlig och här skulle definitivt vara tema för en doktorsavhandling.

Var nästa stöttepelare för den finländska ekonomin ska hittas är oklart.

– Servicesektorn är nu på stark uppgång, men marginalerna där är inte i den klass som inom mobilindustrin och skogsindustrin. Rovio i all ära men det finns ett gap i den finländska ekonomin som företag i den klassen inte lyckas täcka. ♦

TEXT OCH FOTO: NICKLAS HÄGEN

Kontroversiella bonusar

Johan Willner äger en Nokia han fick som gåva för fem år sedan. Han önskar företaget allt gott.

Johan Willner, professor i nationalekonomi vid Åbo Akademi, förhåller sig kritisk till Nokias VD Stephen Elops bonus på 18,8 miljoner euro.

– Om uppdraget var att ge Nokia ett nytt lyft undrar man om det var välanvända pengar. Om det å andra sidan var att Nokia skulle övertas av Microsoft så hade det funnits billigare sätt, säger Willner.

– Elop hörde till dem man lockade hit med lägre beskattning. Ur Finlands synvinkel kanske det inte var världens bästa investering.

Ur forskningens synvinkel är en prestationsbaserad bonus inte okontroversiell.

– Det är överraskande vanligt med fasta belöningar i USA. Det har visat sig att ett prestationsbaserat belöningsystem, till exempel ett som är baserat på aktiekursen, leder till kortsiktiga beslut på bekostnad av arbetet på lång sikt.

Försäljningen av Nokias mobiltelefonstillverkning kommer enligt Willner knappast att ha förödande effekter på Finlands ekonomi.

– En stor del av produktionen har redan flyttats utomlands, vilket också har påverkat underleverantörerna. Nokia höll tidigare upp en efterfrågan på kunnig arbetskraft, vilket fungerade som ett bra komplement till andra branscher, till exempel skogsindustrin, säger Willner.

– Förflyttningen av mobiltelefonstillverkningen innehåller ett element av social dumpning. Det är ett problem för hela Europa att produktionen ofta flyttas till länder med lägre arbetskraftskostnader och sämre anställningsförhållanden. Det visar att det inte nödvändigtvis är bra att avreglera och liberalisera all handel. För att lösa problemet krävs politik och internationellt samarbete.

Att pruta på arbetarskydd eller anställningstrygghet är enligt Willner ingen lösning. Företag har ibland valt att säga upp folk just i länder med dåligt anställningsskydd. Sådan osäkerhet har dessutom visat sig ha negativa hälsoeffekter. Han ser i stället en lösning i Finlands långa tradition av att etablera statliga företag.

– Staten har slutat grunda nya företag, trots att sådana inte alltid uppstår där de behövs. Statsbolagen har varit mycket viktiga för Finlands tillväxt. Deras framgång syns också i att de såldes till höga priser.

Den politiska diskussionen präglas ofta av hot om att företagen flyttar utomlands om de inte får sin vilja igenom. Har makten flyttats från politiken till företagen?

– Hotet är ibland en förevändning för att driva igenom vissa åtgärder. Men visst har en del av den politiska makten flyttats till företagsstyrrelser. Företag som Microsoft är i själva verket planekonomier.

Kan man säga att politiken inte längre är folkvalt demokratisk?

– Till en del, men politik är det likafullt.

En högteknologisk självkonstruktion

Det har funnits ett engagemang kring Nokia som stundvis fört tankarna till idrotten. Företaget har varit något av ett finländskt landslag i affärsvärlden som många finländare investerat i – inte bara ekonomiskt, utan också känslomässigt i form av stolthet och intresse.

TEXT OCH FOTO: NICKLAS HÄGEN

Enligt Jan Svanberg, akademilektor i religionsvetenskap, lämnar förlusten av Nokias mobiltelefoner till ett utländskt företag som Microsoft efter sig ett tomrum i konstruktionen av vad det är att vara finländare.

– Man vill hänga upp bilden av vad det betyder att vara finländare på vissa symboler. Nokia har lyckats skapa ett namn om sig i världen och har varit en del av vår Finlandsbild så som vi vill att den ska se ut, säger Svanberg.

– När vi pratat med människor från andra länder har vi kunnat fråga vad de vet om Finland och de har känt igen Nokia. Ibland har de misstagit det för att vara japanskt och då har vi fått korrigera dem. Om Nokia inte längre är finländsk egendom, vad har vi då som folk kan känna igen oss genom? Visst har vi Mika Häkkinen och olika rallyförare, men alla kan inte vara sportfäran. Bastu och vodka är inte nödvändigtvis finländskt utan snarare något samlande för trakterna i norr.

Svanberg har studerat hur bilden av Finland och finländare konstruerades i en framtidsrapport som överlämnades till minister Alexander Stubb 2010. Kommissionens uppdrag var att skapa en vision för hur man skulle skapa ett varumärke, ett så kallat brand, kring Finland. Som ordförande fungerade den före detta Nokia-VD:n Jorma Ollila.

När man i rapporten bygger upp Finlandsbilden kombinerar man närheten till naturen med det högteknologiska. Man säger att finländarna är kreativa tack vare att vi har kontakt med vilden inom oss, vi hämtar kraft ur

Jan Svanberg gjorde inte det finländska valet i mobilaffären, utan köpte en Samsung.

naturen och de förkristna traditionerna och kan därför tänka annorlunda.

– I och med försäljningen av Nokia försämrades den självkonstruktion som bygger på högteknologi. Samtidigt är det intressant att vi inte kan släppa bilden av finländaren som någon som gräftar i mossen, den måste vara med. Antagligen har det att göra med att vi inte är urbana ännu, det är i Insjöfinland som finländaren hämtar styrka, säger Svanberg.

– I rapporten nämner man till och med schamanerna trots att det inte finns några belägg för att här, enligt en snäv definition, har funnits schamanism. Det är en stämpel man i de antika källorna satte på hela området ovanför det nuvarande Tyskland, en diskurs som lever sitt eget liv.

Känsligt för en ung nation

Att Nokias mobiltelefoner har en finländsk bakgrund gör försäljningen extra känslig. Finländarna har nämligen inte värst många framgångshistorier inom affärslivet att bygga upp en positiv nationell självbild kring.

Visst har det genom åren funnits stora industrier i landet, men mycket av det som byggt upp Finlands ekonomi har gjorts av utländska affärsmän. Till exempel hade den stora konfektionsindustrin i Tammerfors under 1800-talet skotska rötter.

– Det är samma sak i Sverige, som långt byggdes upp av vallonerna. Det är däremot så långt tillbaka i tiden att det inte finns ett färskt historiskt minne, säger Svanberg.

– Vi är en relativt ung nation som inte har en bred industriell bas. När min generation växte upp pratade man om skogen som Finlands gröna guld, sen kom Nokia och ibland har man också vävt in varvsindustrin. Men vi är ett litet land och här finns få innovationer i omlopp.

Nationell identitet är ett rätt svårgripbart område. När vi pratar om konkreta saker, som hur skatter samlas och hur hälsovården sköts, går det enkelt att visa på hur finländare gör. Men vad det betyder för individen att tillhöra en viss nation och i vilka sammanhang han eller hon åberopar sin nationalitet, är betydligt svårare att sätta fingret på.

Hela idén om nationer är trots allt ingen självklarhet. Hos oss är nationstanken en 1800-talskonstruktion.

– För många är regionen i dag viktigare än nationen. Den ökade europeiseringen och hela Europas svårgripbarhet verkar ha gett en starkare nationskänsla och framför allt en starkare regionkänsla. När det går ekonomiskt dåligt i Europa kan jag till exempel tänka på den österbottniska företagsamheten och känna att jag nog hittar på något. ♦

Krigets osynliga skador

Efter en tid av stiltje vid fronten inleddes den nionde juni 1944 det sovjetiska störanfallet med en av de största artillerikoncentrationerna någonsin. Förlusterna på den finländska sidan blev omgående katastrofala och stora delar av Finlands armé befann sig snart i en mer eller mindre kontrollerad reträtt.

TEXT: MARCUS PREST

Bilderna ur arméns bildarkiv, tagna kring den 11 juni och några dagar framåt, visar män i tillstånd där de inte hunnit eller haft förmåga att ordna sina ansiktsuttryck för fotografen.

Frontdiagnosen var att männen blivit "tärähtäneitä" – ett ord som inte går att direktöversätta till svenskans "omskakade" – tärähtänyt betyder snarare "sönderskakad", "skadad", "rubbad" och används främst som ett slanguttryck för "galen."

Ville Kivimäkis doktorsavhandling i historia, *Battled Nerves*, undersöker psykiska störningar hos finländska soldater under fortsättningskriget. Omslaget till avhandlingen utgörs av ett foto från Arméns bildarkiv. Fotografiet är taget den 11 juni 1944. Fotot är oskarpt – två soldater i förgrunden ser ut att leda varandra bort från en truppsamlingsplats bakom fronten. Vad som gör bilden drabbande är soldaternas ansikten: deras blickar och förryckta kroppshållning meddelar att de är skrämda bortom sans, psykiskt skadade, tomma – som om deras själar lämnat kroppen.

– Vilka var Fortsättningskrigets psykiskt invalidiserade soldater och hurdana var deras traumatiska erfarenheter, frågar Ville Kivimäki.

– Vilken var den bredare erfarenhetskontexten vid fronten där störningarna uppstod? Hur kan man förklara att majoriteten av soldaterna ändå klarade sig utan mentala skador trots fasorna de genomlevt? Hur förhöll sig armén och den krigspsykiatri som utvecklades under kriget till soldaternas psykiska störningar?

Under Vinterkriget var man dåligt förberedd på att vårda psykiska störningar. Inför Fortsättningskriget var beredskapen högre, men då anfallskriget år 1941 ledde till fler psykiskt insjuknade än man räknat med blev man tvungen att öka krigssjukhusens psykiatriska vårdkapacitet till två och en halv gånger den ursprungliga kapaciteten.

Långt ifrån alla finländska soldater som uppvisade psykiska symptom skickades från fronten till psykiatrisk vård. Vid fältsjukhusen försökte man efter en kort vila återinsätta soldaterna i sina tidigare uppgifter eller förflytta dem till stödtjänstgöring i frontområdet. Det innebar att symptomen hos de psykiatriska patienter som hamnade på krigssjukhusen nästan alltid var allvarliga. Därtill var arméns sanitetsvård, framför allt sommaren 1944, belastad till det yttersta – många soldater som led av uppenbara psykiatriska störningar blev helt utan vård.

För Kivimäki har källorna han använt, det vill säga sjukjournaler, minnesmaterial och vetenskapliga artiklar skrivna av krigspsykiatrer inneburit utmaningar med tolkningen av materialet.

– För det första är viktigt att vara noggrann med vokabulären i skrivandet av en avhandling som den här. Det är lätt att man överför betydelsen av ett ord från ett specifikt sammanhang till ett annat helt annat sammanhang. Neurovetenskaper som börjat fokusera på känslor använder samma ord för att beskriva fenomen i hjärnan på möss som man använder i en historisk redogörelse över själslivet hos det franska hovet på 1700-talet, utan att man desto vidare redogjort för vad man menar med de begrepp man använder.

– Känsligheten för att ord och begrepp kan betyda väldigt olika saker i olika sammanhang fick mig att känna ett behov att av tydga kontexten, att ta reda på och redogöra – alltså att göra en utredning av kontexten där ordet dyker upp.

De psykiatriska diagnoserna *trauma* och *depression* är inte samma sak som att använda begreppen som allmänna psykologiska beskrivningar.

Dessutom har de psykiatriska begreppen en utvecklingshistoria som det kan vara lätt att förbise. *Melankoli* är till exempel ett begrepp som tidigare använts för att beskriva det som nu inom psykiatin faller under diagnoserna trauma och depression – melankoli har tidigare fångat in en bred skala av symptom som soldater lidit av och i och med psykiatris framväxt blev begreppet för oprecist.

– Det finns också teser om symptomens tidsbundenhet och hur man ska tolka dessa. Den ena extremen är att symptomen på ett visst trauma alltid är de samma, att det bara är kulturen som tolkar dem som varierar. Den andra extremen är att symptom alltid är helt tids- och kontextbundna.

– Jag är själv kritisk mot den senare uppfattningen. Om man nu bara tar den tidsperiod jag sysslat med, det vill säga, grovt taget västländerna under 1900-talet så ser man en hel del gemensamma symptom. Fransmän som varit med om striderna 1914 visar samma symptom som finländare visar under andra världskriget. Det finns ingen möjlighet att finländare gått och lärt sig av fransmän hur man ska agera ut sina symptom. Det franska veteraner och finländska veteraner har gemensamt är att de varit föremål för massiva mängder artillerield.

Den samtida förståelsen av krigstrauman baserar sig i stort på den psykiatriska beteckningen *posttraumatiska stressyndrom*, PTSD. PTSD är en diagnos som kom till efter Vietnamkriget för att beskriva de symptom amerikanska veteraner visade. Ett av de centrala begreppen för PTSD är "traumatiskt minne". Efter fem, tio, femton år börjar traumat leva på nytt, veteranen börjar återuppleva en traumatisk erfarenhet. Att traumat fortfarande lever visar sig i mardrömmar, neuroser och undvikande beteende.

Symptom som faller in under PTSD finns även hos finländska veteraner men enligt Kivimäki skulle det inte vara möjligt att ringa in de finska veteranernas symptom med PTSD.

Fyra centrala källtyper

DE FYRA MEST centrala källtyperna i Kivimäkis undersökning består av ett urval av 341 sjukjournaler från krigssjukhusens psykiatriska avdelningar, det krigstida arkivet för Högkvarterets Sanitetsavdelning 1, minnesmaterial som berör finländska soldaters krigserfarenheter (brev, dikter), samt vetenskapliga artiklar skrivna av krigspsykiatrer.

Kivimäki säger att han inte ville göra intervjuer eftersom han inte är utbildad terapeut eller psykolog.

– Om mina samtal med veteraner skulle ha börjat trigga minnen och upplevelser skulle jag inte ha vetat hur jag ska ta ansvar för dem, säger Kivimäki.

– Finska veteraner uppvisade en mängd starka kroppsliga symptom på sina trauman. Som kramper, plötslig stelhet, okontrollerbara skakningar, och psykosomatiska symptom som huvudvärk, problem med ryggen och besvär med magen.

– En förklaringsmodell är att de finländska veteranernas symptom tog sig fysiska uttryck eftersom de förträngde sina mentala symptom. Själv anser jag att den förklaringsmodellen kanske delvis stämmer, men den är för enkel för att täcka hela bilden. Symptomen som visar sig fysiskt är helt direkta. Som forskare måste man ta symptomen som sådana på allvar.

Ett sätt att förstå det här är att relatera till hur man kroppsligt direkt kan reagera på musik eller plötsliga ljud – till skillnad från att ens handlingar och upplevelser efter en tid börjar ge kroppsliga spår, det vill säga skillnaden mellan nötande strid mot gerillaförband i djungel (amerikanska Vietnamveteraner) och att bli drabbad av massiv koncentration av artilleri, stridsvagnsanfall, flyganfall – anfall med en omedelbar och extrem chockeffekt. Finländska soldater uppvisade båda versionerna av symptom – PTSD och de direkta kroppsliga symptomen.

– Hur som helst är det mycket svårt att slå fast vad som är historiskt specifika symptom och vad som verkar vara någon slags universella symptom. Det man däremot kan säga är att diagnoserna alltid hör ihop med sin tid.

PTSD är också i sig en problematisk diagnos och mycket av vår samtida populära vokabulär är rotad i språket som hör ihop med PTSD – det gör det viktigt för Kivimäki i hans avhandling att kolla vår förståelse av begrepp som vi kanske importerat från den populära diskussion som existerar kring PTSD.

– Åttio procent av alla västerlänningar kommer under sitt liv att uppleva situationer som uppfyller kriterierna för vad som kan utlösa PTSD. Det betyder inte att alla sedan utvecklar symptomen, men man kan ändå fråga sig vad det betyder att åttio procent av befolkningen bär på ett trauma som beskrivs medicinskt, alltså frågan gäller: vad är det som händer när man medikaliserar helt normala liv? Och i mitt fall, hur skiljer man soldaternas upplevelser från de civila upplevelser, som enligt dessa kriterier åttio procent av oss bär på?

– Det finns förstås också en vad man kunde kalla **Foucaults** approach på PTSD som menar att diagnosen helt enkelt är en uppfinning av psykiatrin.

– Sorg och skam är i sig själv inget patologiskt. Och det menar förstås inte den överväldigande majoriteten av psykiatriker heller. Den stora frågan är var interventionspunkten kommer – alltså när ser vi symptom som är sjukliga. Och det är förstås något man måste tänka på när man undersöker ett ämne som det här.

– Jag kände att jag hade ett missionsuppdrag när jag började. Jag tänkte att jag skulle dyka ner i det förflutna och lyfta fram allt det hemska man täckt över. Det är klart att väldigt mycket var överskytt, men samtidigt har veteraner som bär på hemska erfarenheter ändå levt helt normala liv efter kriget. De har alltså klarat sig bra, trots allt.

Den enda statistiskt signifikanta särskiljande faktorn när det gäller vem som fått psykiatrisk diagnos är enligt Kivimäkis undersökning – åldern.

– De äldre soldaterna har fler diagnoser än de yngre. Det gäller alltså under kriget, vilka symptom som började dyka upp hos 18-åringarna efter kriget är oklart.

En möjlig förklaring till att yngre soldater klarat sig med färre diagnoser än äldre, är att soldater som inkallats på gränsen till myndighetsåldern bildade kamratgäng på ett annat sätt och i en högre grad än äldre reservister – som ofta redan hade familj. Kriget upplevdes av de unga soldaterna som en manlig övergångsrit. Manlighetsbilden sammankopplades med vapentjänst och den bilden stöddes av skolans fosterländska medborgarfostran. Kriget, lidandet, dödan, fick ett meningssammanhang för de yngre – ett meningssammanhang de äldre soldaterna hade svårare att ta till sig. Eller annorlunda uttryckt: frammanandet av nationalistiska stämningar och hjältemytologi fungerade inte på vuxna män på samma sätt som på ungdomar. Men att underordna sig mytologin, eller att känna sig som en del av den, verkar ha skyddat de yngre soldaternas psyken.

Under fortsättningskriget var psykiatrin fortfarande en ny vetenskap, och psykiatri, psykologi och idéer om mental hälsa var åtminstone på ett populärt plan sammanblandat med fördomar, idealiseringar av hur mannen skulle övervinna svårigheter och ideologiskt förakt mot själslig svaghet.

Till de vanligaste vårdmetoderna inom krigspsykiatrin hörde vila, lugnande medicinering, uppmuntran till soldataktighet och framförallt den omsorg och uppmuntran de kvinnliga skötarna kunde erbjuda. Inom den civila mentalvården hade man nyligen börjat ge så kallad chockbehandling med insulin, Cardiazol och elektricitet. De första erfarenheterna av chockbehandlingarna var lovande, och uppmuntrade av detta började man allmänt tillämpa metoden också på krigspsykiatrins patienter. Psykiatrerna rapporterade häpnadsväckande goda vårdresultat.

– Chockbehandlingar har idag ett mycket dåligt rykte. Men på 40-talet trodde man att man äntligen hittat bot mot mentala sjukdomar. Chockbehandlingar användes också begränsat som bestraffnings och skrämsemetod. Samtidigt tvingades "nervkonvalescenter" delta i ett gymnastikprogram som i praktiken omfattade fysisk bestraffning med avsikt att få patienterna att "fly till hälsan".

"Psykiska störningar associerades med ett moraliskt fördömande och ett stigma av skam, och förutom att man tenderade att förneka och marginalisera deras existens försökte man göra en skillnad mellan dem och den egentliga krigsupplevelsen. Att soldater stupade eller sårades fysiskt kunde framställas som yttringar av manligt hjältemod och offervillighet; i de kollektiva betydelser dessa egenskaper tillskrevs koncentreras i hög grad den nationalistiska ideologin, med hjälp av vilken krigsvåldet gavs ett innehåll som något som regenererade nationen. Dessa konstruerade betydelser motsvarade i stort sett de betydelser som soldaterna anammade för att ge sina uppgifter och prövningar vid fronten mening. Att brytas ner psykiskt av kriget blev däremot en tom symbol för våldet och saknade annat innehåll än uttryckligen en meningslöshet. Till skillnad från de politiskt motiverade desertörerna kunde "krigsneu-

rotikerna" potentiellt ses som offer för kriget, men som offer som saknade sådana heroiska betydelser som hade potential att stärka det krigsförande samfundets sammanhållning. I den nationellt-kristliga ideologin och erfarenhetskontexten kopplades frontsoldaterna och deras uppoffringar till en historisk kontinuitet: i likhet med sina förfäder var denna generation finländska män färdiga att offra allt för fäderneslandet, och med sin offergåva infriade de nationens gemensamma framtid. De soldater som psykiskt hade rubbats var i den här meningen historielösa och framstod som våldsamma meningsbrytningar i nationens enhetligt lineära historia. Kanske är detta orsaken till att det fram till våra dagar varit problematiskt att inkludera de psykiskt rubbade soldaterna i den nationella historieskrivningen." ♦

Ur *Battled Nerves*. Översättning: Johanna Wassholm.

– Den ledande tanken inom den finländska krigspsykiatrien var att svåra frontupplevelser i och för sig kunde förorsaka en kortvarig psykisk störning. Däremot ansåg man att långvariga och allvarliga symptom måste härledas från soldatens individuella konstitution, som till exempel låg intelligens och arvsanlag.

Det innebar i förlängningen att armén, psykiatrikerna och myndigheterna vägrade de psykiskt insjuknade rätt till krigsinvalidersättningar.

– Psykiatrins uppgift under kriget var annorlunda än den är nu. Mental hälsa betyder idag något i stil med att vara tillfreds med sig själv, då betydde det att man var förmögen att sköta sin plikt. Patientens bästa bestämdes långt av vad som ansågs vara det allmänna bästa.

– Men man måste komma ihåg att psykiatrikerna befann sig i en situation där de tvingades legitimera sin användbarhet för armén – de var tvungna att visa att deras metod gav armén funktionsdugliga soldater. ♦

"Jag tänkte: det här är inte längre krig. Jag släppte min kulsprutepestol och satte mig ner i gropen. Mina ögon kliade. Även om marken skakade och explosioner konstant dundrade började jag förstå vad man menade med dödstystnad. Det finns många ord som är omöjliga att förstå innan man erfarit dem. Dödstystnaden kommer inte in i sinnet utifrån, inte från världens alla ljud. Dödstystnaden kan sprida sig och fördjupa sig inuti en, även om hela världen exploderar av ljud. Jag måste kämpa hårt för att förmå mig resa mig och ge mig av. Jag måste slita mig fri, för att inte bli förtrollad av tystnaden och lyssna till hur den började fylla mitt sinne. [...]"

Jag mötte inte några egna innan den tredje eller fjärde dagen, och även de var vilsna föräldralösa själar likt mig, vandrande bakom Röda arméns linjer, sökandes sina regementen som om regementet vore deras mor."

Bildtexterna är citat ur **Paavo Rintalas** *Sotilaiden äänet: Kannakseen läpimurtotaisteluista 1944* (Helsinki, 1966), återgiven i Ville Kivimäkis doktorsavhandling *Battled Nerves*. (Fri översättning.)

Samtliga bilder: © SA-kuva.

Traumatiska upplevelser

MINJA WESTERLUND är ÅA-utbildad psykolog. Hon jobbade under förra året med Läkare utan gränser i Papua Nya Guinea. Hon arbetar med klinisk forskning vid Åbo universitet.

– I Papua Nya Guinea jobbade jag med kvinnor som utsatts för våld. Den tillförlitligaste statistiken säger att över hälften av kvinnorna i Papua Nya Guinea blir våldtagna under sin livstid och att upp till 70 procent upplevt direkt fysiskt våld. Kvinnorna visade en stor variation av fysiska besvär som kunde härledas till traumatiska upplevelser, säger Westerlund.

– Det var en lättnad för dem att få höra att deras besvär inte beror på att de var på väg att bli galna utan normala reaktioner på trauma.

– Ihållande stress eller rädsla kan ofta visa sig i fysiskt i kroppen. När det gäller våra egna frontveteraner var det inte ovanligt med en kombination av traumatisk upplevelse, depression och fysiska besvär. De fysiska besvären kunde hänga samma med flera faktorer; långvarigt förhöjda stresshor-

"Det är svårt att säga hur länge det pågick. En man har vanligtvis en klocka, och vanligtvis tittar han på klockan för att kolla tiden. Det händer under sommaren, vintern, hösten eller våren, natt eller dag, närhelst han tänker på tiden som går. Nu var det ingen årstid längre, ingen tid på dygnet, inget ögonblick i tiden. Nu tänkte han inte längre på vad man gjorde, eller om han gjorde något, var han inte längre medveten om det. Helvetet hade sluppit löst."

moner, somatisering eller på att den traumatiserade personen inte vågade röra sig utanför hemmet och istället isolerat sig, vilket i sin tur lett till fysiska problem i och med kroppslig passivitet.

Hur förhåller du dig till begrepp som "ondska" och "själ" – begrepp som Karl Marlantes (se sid 21) använder för att beskriva sina egna erfarenheter?

– De är svåra begrepp. För en professionell psykiatriker eller psykolog är "ondska" för inexakt. Man måste vara väldigt tydlig med vad man menar.

Hur förhåller du dig till diagnosen PTSD?

– Det finns många symptom som ser ut som PTSD men som inte är det. En del som lätt kan misstas för PTSD är vanliga stressreaktioner.

Det är helt sunt att reagera kraftigt på något hemskt. Det finns ingen precis gräns, men håller symptomen i sig över fyra veckor brukar de klassas som PTSD.

Hur förhåller du dig till förnekandet av döden som realitet, något som Marlantes menar att präglar vår kultur?

– Det är definitivt en aspekt som gör vår konfrontation med döden svårare. I vår kultur är det möjligt att aldrig ens se en död person. När det gäller nära släktingar som har dött kan man överlåta allt till begravningsbyrån, påklädandet, allt – döden förblir främmande.

– Det här är spekulation, men jag tror personligen att den finländska mansbilden har gjort det svårare för veteraner att få hjälp. Jag tror att en hel del alkoholrelaterade problem hör ihop med veteraner som druckit för att hålla sin ångest borta. ♦

Besparad från det värsta

Elli Flén är politics magister från Åbo Akademi och jobbar nu som kommunikationskonsult. Hon har journalistbakgrund och tjänstgjorde som pressofficer för den finländska kontingenten i Kosovo 2004–05 och som mediaoperationsofficer för ISAF i Afghanistan 2007.

TEXT: MARCUS PREST

Vad var det i jobbet som fredsbevarare som lockade?

– Efteråt tänker jag att jag kanske hade en naiv uppfattning om att kunna förbättra världen. Det handlade också om äventyrlusta.

Varför just fredsbevarare, varför inte Röda korset eller något sådant?

– Den militära världen passade mig och det var ganska enkelt ännu för tio år sedan att få en plats i utlandsstyrkorna. Det finns fredsbevarare som söker sig till Röda korset och det finns personer som jobbat med civil katastrofhjälp som sökt till fredsbevarare. Själv har jag också jobbat med civil krishantering som presschef för Organisationen för säkerhet och samarbete i Europa, OSSE.

Har du personlig erfarenhet av posttraumatisk stress?

– De erfarenheter som de som var vid fronten hade, dygn av artilleribelägring, sex år i krig – det är helt annorlunda, en helt annan kategori av upplevelser i omfattning och djup. Inget av det som jag varit med om är ens nära på lika allvarligt.

– Samtidigt finns det många fredsbevarare som har traumatiska upplevelser. Själv har jag besparats. Jag har inte råkat ut för direkta attentat eller skottlossning. Det finns en avgörande skillnad mellan att vara fredsbevarare och att vara soldat vid fronten – som fredsbevarare kan du säga upp dig, det är ett frivilligt uppdrag och du kan åka hem när som helst.

Hur tar sig den postraumatiska stressen uttryck?

– De två första veckorna efter hemkomst är värst. Det handlar delvis om en desorientering. Man läser hur folk klagar på musiken i Radio Vega och man vill skrika åt dem att de inte vet vad ett problem är. Att ingen fattar hur bra vi har det i det här landet. Sedan tar det två veckor och man är själv benägen att börja klaga på vardagsproblem.

– Det jag själv upplevt som faller under beteckningen posttraumatisk stress är mardrömmar, inget jag behövt söka vård för, men helt klart har de malt på. När jag blev gravid

började jag drömma om alla barn jag sett som farit illa. På rådgivningen blev jag hjälpt när jag fick höra att mardrömmarna är naturliga för gravida kvinnor som sett barn fara illa, till exempel ambulanspersonal.

– Jag var fruktansvärt uppe i varv när jag kom hem från Afghanistan. Jag tittade mig hela tiden över axeln. När en man med ett arabiskt utseende kom emot med ett paket på cykeln sprang jag hem och grät av skräck. Jag läste situationen som att det var en självmordsbombare trots att jag samtidigt visste att det inte var det som det var frågan om. Och det är inte sådant vi skulle ha reagerat på i Afghanistan – där var situationerna betydligt mera komplexa än att någon cyklar med ett paket. Men väl hemma var jag fruktansvärt rädd för saker som jag visste att inte var något att vara rädd för. Det gick snabbt över, och det är inget som jag klagat över – jag känner kollegor som haft och har det betydligt jobbigare.

Hur förhåller sig försvarsmakten till mentala problem efter traumatiska upplevelser i dag?

– Bilden av den finländske ödemarskkrigaren som inte drabbas av några mentala problem råder delvis ännu. Men mycket har förändrats till det bättre. Försvarsmakten har satsat på utbildning och information. Ingen fredsbevarare åker ut i dag utan att ha fått utbildning om hur hon eller han ska hantera stressituationer. Redan 2004 i Kosovo fick vi utbildning i debriefing. Vi hade också poliser och brandmän som hjälpte till med att lära oss hante-

Elli Flén. Foto: Fredrik Bohn.

ra upplevelser som kan bli och spöka. Polisen som pratade med oss jämförde mentala skador med att till exempel skada benet så att man inte kan stå på det. De flesta av oss skulle gå till läkare omedelbart. Det är dumt att tro att man kan vänta ut det.

– Den stora risken är den stereotypa finländske mannen. Han gråter och klagat inte, istället tar han till flaskan och då blir det annorlunda problem, till exempel med familjen.

Har du sett exempel på det själv?

– Ja. Men saker och ting har förändrats, försvarsmakten har för länge sedan officiellt erkänt att det finns något sådant som posttraumatiska stresssymptom. Sedan är det en annan sak att man i vissa kretsar internt säger att man verkligen inte tänker börja sätta sig ner och prata.

Det här är förvånande, jag menar: även populärkulturens machoroller brukar numera öppet visa sig ha problem med svåra upplevelser. Finländska män kunde ju tänkas ha sett förebilder kämpa med trauman.

– Jag vet inte om det är så förvånande. Det är väldigt traditionella mansroller som gäller i det militära, och den militära världen i sig själv är väldigt traditionell.

– De nordiska länderna vi jobbade med i Kosovo och i Afghanistan, Sverige och Norge, är långt före Finland. Norge hade till och med ett mobilt kristeam som man genast skickade till platser där det behövdes. ♦

Krishanterarnas stödprogram förnyas kontinuerligt

Försvarsminister **Carl Haglunds** specialmedarbetar **Patrick Gayer** säger att försvarsministeriet börjat implementera ett nytt stödprogram för finländska krishanterare så sent som i somras.

– Att programmet förnyas beror på att stödprogrammen ständigt utvecklas, det är en pågående process, säger Gayer.

Enligt pressmeddelandet som publicerades i juni är syftet med programmet att effektivisera stödåtgärderna till dem som

tjänstgör eller har tjänstgjort i militära krishanteringsuppdrag. *"I programmet framhävs i synnerhet utvecklandet av det psykosociala stödet till dem som innehar ett krishanteringsuppdrag."* (...) Andra förbättringar med anknytning till stödåtgärderna är att en socialkuratorsuppgift inrättas i Libanon, där finländarnas styrka vid utgången av detta år redan ökar till 350."

Pressmeddelandet: http://www.defmin.fi/sv/aktuellt/pressmeddelanden?587_m=5511

Ingen kommer oberörd från kriget

Karl Marlantes skrev *What It Is Like To Go To War* efter den kritikerhyllade och bästsäljande Vietnamkrigsskildringen *Matterhorn*. I *What It Is Like To Go To War* skriver Marlantes om vad som händer med soldater i krig och vad som väntar i livet efter kriget.

MARLANTES tjänstgjorde själv som löjtnant i marinkåren under Vietnamkriget. Han dekorerades med Navy Cross för extraordinär tapperhet i fält. Han lider fortfarande, som 68-åring, av posttraumatisk stress. Marlantes intervjuades för *MfÅA* genom Skype.

Varför valde du militären och varför valde du att söka till marinkåren?

– Jag växte upp i en liten skogshuggarstad i Oregon. Alla hem hade ett porträtt på en far eller farbror som kämpat eller stupat i andra världskriget. Det fanns alltså ett arv från min fars generation där alla hade gjort sitt. USA hade på den tiden också inkallelssystemet i bruk. Det var inte så att man längtade efter att få hem brevet med inkallelseordern, men det var som att betala skatt, fick man brevet var det naturliga att ställa upp och då blev det nästan säkert armén.

– Marinkåren var kända som eliten. Alla killar i fotbollslaget sökte dit och sändes ner till ett ställe som kallades San Diego, varifrån de återvände med något som vi aldrig sett förut, det kallades solbränna. Deras axlar verkade också 20 centimeter bredare och de hade fått extra gung i steget. Så både känslan av att man var skyldig sitt land ett par år av åtminstone någon slags tjänst, inkallelsen som fanns som ett tryck från samhället, och också det att jag ville ha solbrännan och allt annat de där killarna fått – därför sökte jag till marinkåren.

Skulle du säga att du aktivt valde att delta i Vietnamkriget eller var det något som automatiskt följde av att du var marinkårssoldat?

– Jag gick med i marinkåren 1963 och då hade Vietnamkriget börjat, att lämna marinkåren då hade varit att desertera – vilket är ett allvarligt brott. Men det intressanta var att jag faktiskt hade ett val. Jag vann ett Rhodes-scholarship 1967 som gav mig möjligheten att studera vid Oxford. Jag var då en del av

ett reservistprogram med målet att ta mig genom college, som i sin tur innebar att jag var skyldig marinkåren tre år så fort jag utexaminerats – så såg kontraktet ut. När jag vann Rhodesstipendiet tänkte jag att det inte fanns någon chans att jag skulle få studera vid Oxford eftersom det fanns en stor brist på unga officerare i marinkåren. Jag trodde aldrig att marinkåren skulle låta mig fara. Tvärtom vad jag väntat mig såg marinkåren det som en stor ära att ha en soldat som blivit beviljad ett Rhode-scholarship, de sade att jag utan vidare ska utnyttja stipendiet. Jag började studera vid Oxford hösten 1967.

– Jag hade övat med marinkåren varje sommar. Från mitt gymnasium hemma i Oregon stupade fem pojkar i Vietnam, och där var det bara 30 pojkar på en årskurs – det var drabbande. Och mina vänner som jag övade med om somrarna sändes till Vietnam för att strida medan jag satt i Oxford och drack öl, träffade flickor och hade det underbart. Jag har någon slags svartvit personlighet. Jag såg mig tvingad att antingen sticka till Sverige eller Algeriet, bara fly, eller så måste jag helt enkelt till Vietnam – men jag måste välja, jag kunde inte sitta och jäsa i Oxford vilket kändes som att göra ett icke-val. Så jag stack till Nordafrika med min flickvän och försökte komma underfund med vad jag ville. Jag tog ett beslut, sände ett brev till marinkåren. Nästa vecka var jag i Quantico och övade för kriget.

Anser du att det finns något som skiljer dig från personer som inte varit i strid, är strid en avgörande erfarenhet som gjorde dig annorlunda från den du var innan?

– Stridandet ändrade mig definitivt. När jag träffar på folk som inte varit med om strid blir det lätt en negativ reaktion från min egen sida. Jag delar den reaktionen med många veteraner. Den som inte varit i strid har inte gjort de saker jag gjort. Det finns en känsla av att ha varit med om något som skiljer en från andra människor. Det är en upplevelse som är fixerad i en. Och man tenderar att dölja den.

– En av orsakerna till att känslan finns där, är att strid är en form av initiation. Strid har alltid varit en initiation till manlighet i primitiva kulturer. Jag kände tydligt att jag blivit del av något i och med att jag deltagit i strid. Idag saknar vi initiationsformer för män, och för vuxenhet. Vi har inget som ställer oss inför döden. Jag tror att en fundamental del av att vara vuxen är att ställas inför döden och sin egen dödlighet. Det sker en grundlägg-

Karl Marlantes.

gande förändring med vem du är efter att du konfronterats med det faktum att du en gång kommer att dö. USA är antagligen det enda landet i världen där man intalar sig att döden är valbar, något man kan försäkra sig mot. För hundra år sedan ställdes varenda kvinna som skulle föda inför en reell möjlighet att dö. Men födandet innehåller inte samma konfrontation längre. Och våra pojkar gör inte värnplikt så det är heller inte en väg till att konfronteras med döden. Jag tror att våra samhällen borde börja tänka på de här sakerna. Man behöver inte arrangera något militärt, men något borde man göra. För enligt min ödmjuka uppfattning är det barn som styr flera av våra länder. Våra ledare framstår helt enkelt inte som vuxna människor för mig. Det är inte så konstigt eftersom de aldrig stått inför erfarenheter som krävt vuxenhet av dem.

– För att komma tillbaka till strid: i strid mognar man väldigt snabbt. Nittionåriga ungar har ansvar för tolv andra ungar, och de fattar beslut som avgör liv och död. Sedan kommer man tillbaka till det civila med de här erfarenheterna, som i det civila helt enkelt inte räknas. Man förväntas ta anställning på McDonalds och vända hamburgare. Och visar man sig inte på jobbet kan vem som helst ta över. Det är en riktigt svår omställning att komma tillbaka från ett krig, man är förändrad.

Det här med att förhålla sig till döden, och allvaret med att ha ett liv låter som Kirkegaard – känner du till Kirkegaard, existentialisten?

– *He is my man*. Jag läste Kirkegaard första gången som fjortonåring, han skrämde mig ända in i märgen. Jag tror i själva verket att en stor orsak till att jag sökte till marinkåren var att jag läst Kirkegaard. Av honom fick jag att man måste fatta beslut. Man måste stå upp

och ta ett beslut. Och jag ville uppleva livet fullt ut. Jag hade en romantisk uppfattning om sådana saker som tonåring. När jag ansökte till marinkåren tog min äldre bror mig ut på en kopp kaffe, det var klockan två på natten på en av de där vägbarerna som håller öppet dygnet runt. Min bror var en skicklig företagsledare, huvudpersonen *Vainö Mellas* i min roman *Matterhorn* är baserad på honom. Min bror sade att jag är en fullständig idiot som sökt till marinkåren. Jag gav honom ett Kierkegaard-svar på ett sätt som bara en gymnasieelev kan. Han sa, om jag nu en gång måste göra ett beslut, varför inte Jesus Kristus söka till en handelshögskola?

Det var ju en helt relevant fråga.

– Ja, det är sant. Men jag tror att mycket av mitt marinkårsansökande gällde att jag ville se om jag faktiskt vågade, kolla om jag inte i något skede helt enkelt skulle fega ur. Jag ville veta hur det var att vara marinkårssoldat. Jag tror att sådana här motiv är verkliga. Jag tror att folk som förnekar sådana här aspekter lurar sig själva.

För mig verkar det som om mycket av den västliga kulturen handlar om exakt det där förnekandet, jag menar främst förnekandet av döden. Det är vad konsumtionslivstilen handlar om, att inte någonsin behöva tänka på döden.

– Ja, och vet du varför? Konsumtionismen fungerar. Mår du dåligt? Flyg till Hawaii – du kan till och med få ett lån för att flyga dit. Och du kommer att må bättre, ett litet tag. Det är Kierkegaard. Vi har köpt in oss i den estetiska livsstilen till nästan hundra procent nu. Och en förtvivlan över våra förnekanden har börjat krypa upp överallt runtomkring oss, jag tror att du har helt rätt i det där.

Din bror var den etiska mannen medan du var den religiösa mannen.

– Jag var aderton och fattade nog inte så mycket.

När det gäller posttraumatisk stress ...

– Här är en intressant statistik: alla länder vill inte erkänna att krig skadar soldater mentalt, men 25 procent av de amerikanska förlustererna i andra världskriget var psykiatriska. Det är en enorm andel. Av någon anledning valde man att inte prata om det. Man hade för sig att psykiska besvär berodde på någonslags personlig defekt, eller bara något att sluta tramsa om, bara att komma över.

Exakt samma förhållningssätt hos oss.

– Det intresanta är att britterna var på rätt spår efter första världskriget. Man hade faktiskt seriösa sjukhus som förhöll sig vettigt till posttraumatisk stress. De förstod syndro-

met ganska bra. Men förståelsen försvann av någon anledning under 30-talet och de stod i samma ruta noll som alla andra under andra världskriget.

– Efter andra världskriget med det massiva antalet psykiskt skadade i USA försökte man se om det fanns någon omedelbar åtgärd man kunde ta till. Under andra världskriget förband soldaten sig till att ställa upp tills kriget tog slut, och det visste ingen när det skulle ta. De enda utvägarna för en soldat var att få kriget att ta slut, vilket inte precis var möjligt för en enskild soldat, att bli allvarligt skadad, eller att bli dödad. Inga av dessa tre alternativ var någon höjdare. Det fjärde alternativet var att bli galen. Undermedvetet är det sista en utväg om man inte står ut. Det man gjorde för Vietnam var att begränsa tjänstgöringen till en specifik tidsperiod. Då visste soldaterna att de kunde ta sig ur bara de såg till att överleva. Därför sjönk också antalet psykiatriskt skadade från tjugofem till två procent.

– Andelen soldater med PTSD efter Vietnam var mycket hög i jämförelse med tidigare krig. Jag har ett par teorier om varför det var så. För det första var andelen med PTSD hos de återvändande soldaterna skyhögt i USA efter andra världskriget och Korea. Men det var ett förtäckt syndrom. Du vet bilden av USA under 1950-talet, Madison Avenue-livsstilen. Som i TV-serien *Mad Men*, var och en tar tre martinis till lunch, och sedan tar man ett antal drinkar när man kommer hem från jobbet. Det var självmedicinerande veteraner som höll på så där. De drack sig själva till ett tillstånd där de inte kände något alls. Det var posttraumatisk stress, men det doldes med alkohol, det fungerar kanske för någon. Men det som också hände var att det fanns fäder som exploderade för ingenting, som satte skräck i sina barn och sina fruar. Barnen började också leva som soldater i strid då de inte kunde räkna ut vad som fick farsan att bli galen. Och sedan förs det vidare till nästa generation. Samma sak var på väg att hända igen efter Vietnam, men ett antal psykologer hade ögonen öppna. Och nu har vi en ganska god uppfattning om vad det handlar om. PTSD förändrar rent fysiologiskt hur din hjärna fungerar.

– Risken att bli dödad är störst under början av ens krigstjänst. Sedan börjar oddsen att överleva se bättre ut. Orsaken är att hjärnan förändras. En civil som hör ett ljud i skogen undrar om han hör en fågel, eller något annat skogsljud. Om det är strid har man dött medan man funderar på vad det är man hörde. När man utsatts för skräcken för dessa ljud tillräckligt länge slutar sinnesintryckens information gå via frontalloberna och istället

raka vägen till reptilhjärnan som utlöser en massiv mängd adrenalin som gör att du reagerar med att skjuta mot ljudet innan du tänkt på något alls. Och det kommer att rädda ditt liv. Men när hjärnan ändrats går det inte att få den att sluta reagera på det där sättet.

– Ännu i dag blir mina reaktioner extrema om mina barn väcker mig utan att gradvis varna mig. Jag har fått mycket hjälp, jag har lärt mig kontrollera mina reaktioner och jag förstår vad som händer, men det går aldrig bort.

Hur manifesterade sig din PTSD till att börja med?

– Jag kan blicka bakåt och se hur den manifesterade sig men jag var omedveten om vad det var då. Den första ledtråden var rädslan jag kände om min puls höjdes, av att jag till exempel sprang. Jag undrade vad det berodde på. Jag började också uppleva att hjärtat bultade hårt utan anledning. Samtidigt hade jag ett högstress-jobb där man måste välja A eller B och valde man fel blev det sparken. Det var så stressigt att en kollega dog av hjärtattack mitt under ett möte. Mitt hjärta bultade och jag kunde inte få hjärtat att lugna ner sig. Mina läkare hittade ingen anledning till att det bultade som det gjorde. Sedan började det ta sig uttryck som att jag hemma hörde ett ljud utifrån, och det nästa jag märker är att jag står utomhus, naken, för att ta reda på vad det var för ett ljud. Min fru undrade vad det var jag höll på med. Om jag blev överraskad kunde det leda till vad som helst. En skåpdörr i köket som lämnats öppen som jag slog mitt huvud i ledde till att jag slet lös dörren och vräkte ner stora delar av köket, slog sönder skåpet med blödande händer. Mina barn såg att jag höll på att bli galen.

Hur länge efter dina krigserfarenheter var det här?

– Tjugo år, det började under tidiga nittiotalet. Ett annat exempel, någon idiot tutade åt mig då jag var slö med att bestämma mig i en korsning. Det nästa jag är medveten om är att folk stirrar på mig och att jag själv är uppe på den här idiotens motorplåt i färd med att sparka in vindrutan. Jag började oroa mig för att jag verkligen var på väg att bli galen. Jag hade aldrig hört om posttraumatisk stress.

Du hade aldrig hört om det, det var redan nittiotial?

– Jag hade inte hört om PTSD. Det var inte förrän jag kom tillbaka från en arbetsperiod i Singapore och Frankrike som jag fick höra om PTSD. Jag deltog i någon sorts lokal workshop som handlade om arbetsrelaterad stress för att min dåvarande fru insisterade på att jag skulle gå. Hon tyckte att jag uppenbart var stressad på grund av mitt jobb. Jag satte mig

ner i en skolcaféteria och en av psykologerna frågade mig vad problemet är och jag berättar det jag just berättat för dig. Han frågar mig om jag varit i krig. Jag bröt ihop och bara bö-lade, det bara kom ur mig, jag kunde inte sluta. Psykologen sände mig raka vägen till en psykoterapeut. Det var då jag började få hjälp med min posttraumatiska stress.

Hur hanterar du det i ditt dagliga liv?

– Det pågår fortfarande. Men nu kan jag hantera det. Jag brukade till exempel bli förtvivlad i hissar. Med min psykologs hjälp fattade jag att det beror på att ljudet från hissdörren som öppnas påminner om helikopter-rampen som öppnas. Och när en helikopter-ramp öppnas i en het zon måste man springa genom eldgivning. Jag blir fortfarande spänd i hissar, men jag förstår varför. Därför bryter jag inte ihop. Tekniken är att få tag på tänkande igen och komma ut ur det omedelbara reagerandet. Nu när någon idiot tutar åt mig och jag vänder mig om... räknar jag istället ner från tio och får koll på mig själv. Ändå slår mitt hjärta hårt i en halv timme efteråt. Jag tar en tablett mot det här varje dag. Det märkliga är att jag inte själv märker om jag glömt att ta den, men min fru märker det genast.

Vad är det hon registrerar hos dig?

– Mina ögonrörelser, skulle jag tro, de lär börja röra sig fram och tillbaka. Kanske jag utstrålar någon form av spänd energi. Jag måste fråga henne, hon är väldigt intuitiv. Jag förlorade mitt förra äktenskap på grund av att jag inte fattade vad det var för fel på mig. Men det här äktenskapet kommer jag inte att förlora – min fru och jag vet båda vad mitt beteende beror på.

Varför tror du att krigsveteraner får PTSD?

– Det berättade jag ju redan – det är för att hjärnan måste omforma sig för att man ska kunna överleva. På ett sätt en positiv sak, du vill ha sådana killar med dig i fält.

Men det handlar inte bara om reaktionerna, du skriver om det i din bok, om mardrömmar och om förtvivlan. Jag är kanske på svag is här, men det handlar väl inte enbart om reaktionsförmåga – ordet trauma antyder att det handlar om mer än förändrade reflexer.

– Ja, jag tror att mardrömmarna är ett sätt för kroppen att artikulera att det finns saker man inte tagit itu med. En del tycker inte om det här språket men jag tror att mardrömmarna är skador på själen, det får man om man dödar andra människor. Man måste på något sätt förhålla sig till det man gjort. Men i vår kultur vill vi ju inte ens använda ord som "själ" för att det inte har en vetenskaplig klang. Och vi vill inte uppehålla oss vid det faktum att ens land begär att man ska döda andra människor. Det är inte trevliga saker. "Du skall icke döda." Kroppen kommer att tvinga dig att konfrontera dina gärningar. Den kommer att väcka dig mitt i natten med mardrömmar. Och det gör den tills du börjar ta itu med det som plågar dig.

Jag antar att priset för att ha gjort handlingar i krig som av mycket goda anledningar är tabubelagda i det civila samhället, på något sätt kommer att spöka i en efteråt, och att det blir värre av att vi av någon anledning vägrar befatta oss med något som sådant som "själ"?

– Jag håller med. Att vi ignorerar dessa saker är till skada. Själen är ett viktigt begrepp när man pratar om människan. Det att jag inte kan se eller röra den fysiskt verkar göra ämnet omöjligt att diskutera seriöst. Men jag kan se när någon har en skadad själ. Människor med själsliga skador beter sig annorlunda än människor utan skada.

– En omständighet i det här är att man inte kan prata om saken i de här termerna med vetenskapsmän. Det är inte det att jag är anti-vetenskap. Tvärtom. Men inga vetenskapliga beskrivningar jag stött på kan göra annat

än göra väldigt inåtvända invecklade förklaringar på vissa sorterts beteenden. För vetenskapen finns det ingen själ. Men själv känner jag inte något bättre sätt att närma sig frågan. Det är själen som är skadad. Jag har läst en del **Jung**. Det man förtränger kommer istället att visa sig någon annanstans. Vi är den ondaste varelsen på planeten. Våra barn torterar djur. Men vi tillstår aldrig att vi är onda, att ondskan också är en del av oss. Det här språket är svårt i vårt samhälle. Istället projicerar vi vår egen ondskas på andra. Vi konstruerar ett "oss" mot "dem".

I What it is Like to go to War skriver du om att ge upp sitt ego för en större sak. Det låter ju bra, men en viktig fråga är väl exakt för vem och vad man upplåter sitt ego, och vad är det man släpper – jag antar att man måste vara noggrann med vad man menar med ego? För väldigt få människor gör onda handlingar i sitt eget namn – det onda legitimeras så gott som alltid med att vädja till något större än en själ.

– Känner du till Eric Hoffer? Han skrev boken *True Beliver*. Hur som helst visar han hur tilltalande det är för oss att gå upp i något för att slippa ta ansvar för vad vi gör och vem vi är.

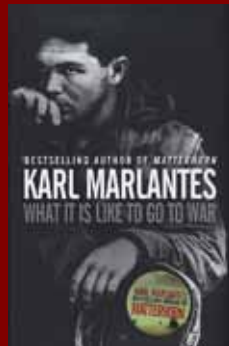
– Jag tror att det finns en poäng i att släppa sitt ego, eller snarare att transcendera sitt ego. Att vara större än sin småaktighet och ens egna önskningar, men att samtidigt behålla det faktum att man är ansvarig för vad man gör.

Som marinkårssoldater gav vi upp våra egon. Och i det tillståndet kan mycket skada göras, men också mycket gott. Det beror på vad kompaniet fått för uppgift och vem som leder. Det påminner om en religiös upplevelse. När jag säger det till folk, *wow*, det tycker inte om att höra sådant. Hur kan något så hemskt som krig ens vara nära en religiös upplevelse? ♦

MARCUS PREST

Läs den okortade intervjun på mfaa.abo.fi

Vietnamkriget – snart fyrtio år sedan Saigons fall

Det tog trettio år för Karl Marlantes att skriva romanen *Matterhorn* (2010). Romanen kom snabbt upp på *New York Times* bästsäljarlista. *Matterhorn* är baserad på Marlantes egna erfarenheter av Vietnamkriget. Romanen nämns ofta på samma gång som Tim O'Briens *The Things They Carried*. Filmer som den påminner om är *Platoon* och *Hamburger Hill* – den fruktansvärda och idiotiska strid där Marlantes vinner sina medaljer,

påminner mycket om sistnämnda film.

What It Is Like to Go to War (2011) är Marlantes försök att relatera till vad som hände med honom under och efter Vietnam. Han förankrar krigarens roll i mytologin och i det andliga – han söker vägar för veteranen att komma tillrätta med vad han blivit.

Marlantes far har rötter i Grekland medan hans mor har rötter i Österbotten och i Norge. Efter Vietnamkriget hade Marlantes en internationell karriär som företagskonsult.

Människan är inte
nödvändigtvis våld-
sam till sin natur.

Ny forskning
visar att det var
ovanligt att våra
nomadförfäder
krigade.

Att kriga är inte mänskligt

TEXT OCH FOTO: ARI NYKVIST

Vi är aggressiva och krigiska av naturen. Har alltid varit det och kommer alltid att vara det. Krig är lika gammalt och fundamentalt som mänskligheten själv och att kriga och massdöda var redan för tusentals år sedan vanligt. Krigandet har alltså djupa evolutionära rötter i mänsklighetens historia.

De här utbredda (miss)uppfattningarna ifrågasätter nu antropologin Douglas Fry och doktoranden Patrik Söderberg på utvecklingspsykologin vid Åbo Akademi. I sin artikel om krigandets ursprung och orsaker i det senaste numret av den prestigefyllda vetenskapliga tidskriften *Science*, påvisar de att krig i själva verket är en relativt ny företeelse i mänsklighetens långa historia.

I artikeln i *Science* visar Fry och Söderberg att det bland samhällen utan jordbruk och boskapsskötsel, där man fortfarande lever som nomader och strövar omkring för att hitta mat och skydd, är ovanligt med krig och massdödande överlag. Materialet för studien togs ur den internationella databasen SCCS, *the Standard Cross Cultural Sample*, och för att undvika bias användes inkluderingskriterier som andra forskare hade ställt upp. Det här resulterade i 21 nutida nomadiska jägar- och samlarkulturer runtom i världen och sammanlagt 148 fall av dödligt våld.

– Då vi i detalj granskade orsaker till dödligt våld bland de här folkgrupperna, visade det sig att krig i själva verket var en ovanlig orsak till att någon dött. I över hälften av dödsfallen handlade det om ett offer och en gärningsman och nästan alltid hörde de inblandade till samma samhälle, säger Fry.

– Bakom mordet låg oftast personliga, inte kollektiva orsaker. Män som slogs om samma kvinna, om otrogenhet, stölder och hämnd av olika slag. Men sällan om tillgång till mat eller mark, tillägger Söderberg.

Krig ett relativt nytt fenomen

Av de 21 olika folkgrupperna som granskades, var tjugo allt annat än krigstokiga. En nomadgrupp, Tiwi-folket i norra Australien, stod ensam för nästan hälften av alla dödsfall och för över tre fjärdedelar av dödsfallen mellan grupper. Men i övrigt var endast 15 procent av dödsfallen resultatet av våld mellan två olika grupper. Enligt Fry och Söderberg är Tiwi-folket därför snarare undantaget som bekräftar regeln. Är människan då en fredlig varelse och har kriget i själva verket spelat en mindre roll än vi trott i den mänskliga evolutionen?

– Jo, men under de senaste 5 000–6 000 åren har vi blivit något mer krigiska än tidigare. I takt med att fasta samhällen med jordbruk, olika tillgångar, stora stammar med starka ledare och sedan olika statsformer uppstod, blev kriget vanligare som företeelse. Ju mer ett samhälle ökar i social komplexitet, desto oftare tycks det kriga mot andra, säger Fry.

Varken Fry eller Söderberg hittar alltså en direkt koppling mellan aggressivitet och krigsföring. Aggressivt individuellt beteende är ett annat fenomen än krig. Krig är ofta en strategi, ett spel och en hotbild som politiker och ekonomiska ledare bedriver där kriget som fenomen ofta avhumaniseras. Exempel på det är USA:s bruk av fjärrstyrda attackdrönare i Afghanistan.

Som individer är vi tvärtom mycket flexibla; vi kan leva tillsammans på många olika sätt och de som inte är aggressiva och hela tiden vill stänga sina horn mot andra belönas. Att döda andra människor är fortfarande en exceptionell händelse i mänskliga samhällen vilket till exempel återspeglas i att det i Finland utförs endast fyra till fem mord per år per hundra tusen invånare. Enligt Douglas Fry finns det därför fortfarande en stor potential för fred, samverkan och samförstånd.

– Förr fanns det både plats och tid att helt enkelt undvika ovänner och fiender. Idag behövs mer komplexa och aktiva lösningar såsom freds-förmedling, krigsdomstolar och internationella förhandlingar för att undvika krig som ofta har både politiska och ekonomiska orsaker, till-lägger Söderberg.

Vi krigar inte för nöjets skull

Den i dag utbredda uppfattningen om att krig i det närmaste är oundvikligt och en del av vår natur, har starkt påverkats av vad som händer i vårt eget samhälle. Harvardforskaren **Stephen Pinkers** säger till exempel i sin uppmärksammade bok *The Better Angels of Our Nature* att människan är våldsam av naturen. Den här aggressiva grundegen-skapen har enligt honom i modern tid endast något tyglats av kultu-rella influenser.

Det att fred i dag ofta cyniskt betecknas som en kort tidsperiod mel-lan olika krig, är enligt Fry en tidstypisk negativ definition av ordet fred. Fred handlar om så mycket mer och om en lång rad positiva och för oss människor naturliga och begärliga saker.

– Social jämlikhet, tillgång till mat och tak över huvudet, demo-kрати, mänskliga rättigheter, en ren miljö, trygghet och säkerhet. Lis-tan kan göras hur lång som helst då man definierar fred på ett positivt sätt. Vi vill känna oss trygga och säkra. Fred är utgångsläget, det själv-klara, inte krig. Vi hittade inte ett enda fall där en nomadgrupp skul-le ha attackerat en annan grupp bara för själva krigandets eller nöj-ets skull. Krig finns inte i människans personliga läggning och går att undvika, säger Fry.

De är båda överraskade av den enorma uppmärksamhet artikeln i Science fick. Tiotals intervjuer i tiotals tidskrifter och nyhetsmedier världen runt. Och till deras stora glädje har de fått både medhåll och kritik av olika forskare för de resultat de kommit fram till.

– Frågor om krig och människans natur väcker debatt. En styrka med vår studie är att allt datamaterial finns tillgängligt på nätet så att var och en kan dra sina egna slutsatser. Genom att lyfta fram de möns-ter vi ser i materialet hoppas vi bidra till diskussionen om under vil-ka omständigheter som människor betar sig mer eller mindre fred-ligt, säger Söderberg

– Då man forskar om människan och mänskligt beteende kan egna förväntningar smyga sig in. Redan därför behövs det en pågående ve-tenskaplig diskussion om sådana här frågor, tillägger Fry. ♦

Douglas Fry (t.v.) och **Patrik Söderberg** vid utvecklingspsykolo-gin i Vasa visar i sin artikel i Science att människan till sin grundna-tur inte är krigisk.

Leksakerna är oskyldiga till våldet

Ska föräldrar och daghemspersonal slänga bort alla leksaksvapen, för att förhindra att barnen blir mer våldsamma som vuxna? Nja, menar Märta Sandvik vid Åbo Akademis barnträdgårdsläraryrketutbildning.

DÅ EN NY LAG tas i bruk i Brasilien vid årsskiftet förbjuds tillverkning och för-säljning av leksaksvapen i delar av lan-det. Idén bakom är enligt *The Guardian* att tänka långsiktigt – om barnen inte blir vana med leksaksvapen som små är tröskeln högre för att använda rikti-ga vapen som vuxna. Men är ett förbud rätt väg att gå, med tanke på att ett barn inte egentligen behöver själva leksaksvapnet utan lika gär-na kan använda en pinne för att skjuta runt sig?

Märta Sandvik är psykolog och lektor i pedagogik vid Åbo Akademis barnträdgårdsläraryrketutbildning. Hon brukar diskute-ra frågan med sina studerande varje år. Enligt henne är ett direkt förbud mot leksaksvapen inte det centrala. Viktigare är att man som vuxen visar att man inte tycker om det här med vapen.

– Det handlar mera om att klargöra normerna för barnen när de leker, till exempel att man som vuxen inte tycker om vapen eftersom de är till för att döda. Exakt hur man ska prata med bar-nen om detta beror på situationen och barnets ålder, men det viktiga är att man förklarar och diskuterar om varför vi gör som vi gör.

Sandvik menar ändå att eftersom ett daghem är en offentlig miljö borde man nog se till att inga leksaksvapen finns i lekhör-nan. Träpinnar eller legoklossar som via leken blir till vapen kan man däremot tillåta, åtminstone allt emellanåt.

– Att helt förbjuda leken kan leda till att den bara blir mera in-tressant. Om ett barn gör ett vapen av en pinne, kan man istället till exempel komma överens om gemensamma regler, som att barnen inte får sikta på varandra med pinnarna.

De vuxna ska enligt Sandvik vara noggranna med att lyssna på varför barnen vill hålla på med just den leken, vad det är som gör leken så rolig, och inte fördöma de "hemska påhitten". Sedan kan man tillsammans försöka hitta på alternativa lekar som också kunde vara lika roliga, men som inte går ut på att skjuta på varandra.

Märta Sandvik vill inte direkt ta ställning till om beslutet i Brasi-lien är vettigt eller inte, eftersom samhället där är så pass annor-lunda jämfört med vårt. Hon anser ändå att förbud sällan funge-rar och att man istället borde satsa på förebyggande åtgärder, så att själva drivkraften till aggressiva handlingar minskar. Sandvik har själv främst forskat kring utvecklingen av barns självkänsla och menar att ifall barnens åsikter och känslor tas på allvar stärks i det långa loppet den egna självkänslan. En stark självkänsla le-der i sin tur till att personen är mindre benägen att ta till vålds-metoder i vuxen ålder.

– Vuxna behöver gå till botten med barnens känslor och an-visa vad de får göra när de är arga – "Nu ser jag att du är arg, och du får säga att du är arg eller boxas på kuddarna i kuddrummet. Men fastän du är arg får du inte slå eller skjuta på de andra." ♦

KLAS BACKHOLM

Ljus i tunnelns slut

Utbyggnaden av metron från Gräsviken via Drumsö till Mattby är det största pågående infrastrukturprojektet i Finland. I planerandet, borrhandet och sprängandet av två 14 kilometer långa parallella tunnlar, plus byggandet av åtta stationer krävs noggrann och omfattande planering, samt ständig kartering av processen – jobb där geologer har sin givna plats.

TEXT OCH FOTO: MARCUS PREST

Metrotunneln går i genomsnitt 20 – 30 meter under markytan. Upp till 20 av dessa metrar är jord och lera, under leran finns urberget. Ingenjörerna har planerat tunneln så att det hela tiden ska finnas cirka tio meter berg över tunnelns valv.

Geolog **Simon Granbacka** arbetar för ingenjörsbolaget Pöyry. I den nysprängda del av tunneln Granbacka inspekterar har det under morgonen rapporterats ”smällberg” – stenblock faller ur taket och skjuter ut från väggarna och rickoschetterar i tunneln medan trycket jämnar ut sig. Under just detta avsnitt finns det dessutom ett berg som höjer sig 20 meter i terrängen ovan jord, vilket gör trycket kring väggarna i tunneln extra stort. Mot eftermiddagen har trycket lagt sig och det är säkert att röra sig i tunnarna.

Det är absolut kolmörkt i tunneln, det finns inga ljuskällor alls förutom de artificiella vi bär med oss. Granbacka har försett oss med starka LED-lampor som komplement till pannlampan, men riktar man kaglan i tunnelns riktning försvinner ljuset utan att lysa upp något alls – förutom ett vitt ständamm som ser ut som fin snö, eller mjöl, och som gör det nödvändigt att skydda kamerans lins. Antagningen vore det också en god idé att skydda lungorna om man spenderade längre tid här nere.

Att borra sig genom berggrunden är ett långsamt arbete. Jämfört med till exempel Schweiz eller andra delar av Centraleuropa, där berget inte är lika kompakt och man kan borra rakt igenom med väldiga borrhfordon, så kallade TBM – *Tunnel Boring Machine*, är arbetet i Finland mycket arbetsdrygt: man måste borra in ett antal sex meter långa hål åt gången. Hålen fylls med sprängämnen, tunneln evakueras, man spränger och kör bort rasmassan. Sedan arbetet påbörjades 2010 har metrotunneln ätit sig 14 kilometer mot Mattby, sex meter åt gången och tre miljoner kubikmeter sprängsten har fraktats bort.

Granbacka leder oss under jorden genom den norra tunneln i riktning mot arbetsstationen längst i väst. Vi kom ner genom en inkörningstunnel i Ängskulla som leder till en förbindelsestunnel som för enar de parallella norra och södra spåren. Efter en stunds vandring vore det som nybörjare enkelt att gå vilse, att helt enkelt inte hitta tunneln upp. Det är som sagt absolut mörkt och inga särskilda markeringar anger vart man ska gå – mörkret ger också en känsla av ändlöshet, vilket inte är helt inkorrekt med tanke på tunnarnas långa sträckning.

Underlaget är gytigt: det består av det grus och lera från det krossade berget som ständigt väts av borrhvatten och vatten som kommer ner genom sprickor i berget. Genom tunneln går också en kraftkabel med en tjock gummiisolerad – kabeln går till ett Jumbo-borrhfordon. Medan vi närmar oss växer ljudet från borrharna. Borrhfordonet står ensamt i tunnelns slut, lyser upp bergväggen framför sig, och ljuset sprider sig runt fordonet och bildar en katedral i mörkret.

Efter att sprängningar gjorts är det Granbackas jobb att gå in i tunnarna och kartera sprickor och bergkvalitén. Ibland när tunneln är orolig kan jobbet vara en aning farligt på grund av risken för fallande sten, och om bergkvalitén i det nysprängda utrymmet är dålig är det dessutom bråttom eftersom man så fort som möjligt sprutar cement över valv och väggar för att minimera risken för ras och fallande stenar – vilket är ett problem eftersom cementen döljer berget och sprickorna som ska karteras.

I avsnittet Granbacka nu inspekterar har en del av sprickorna och krosszonerna redan täckts med cement. Karteringen görs för hand på en pappersskiss, ibland är jobbet mycket arbetsdrygt. Granbacka bestämmer sprickornas frekvens och beskaffenhet med hjälp av olika parametrar, han kollar också sprickornas riktning och lutning med hjälp av kompass. Antalet sprickor och deras beskaffenhet bestämmer i sin tur hur mycket ett givet avsnitt måste förstärkas med bergsbultar och

tjockleken på den förstärkande cementen. Eftersom urberget i Finland i regel är mycket hårt behövs det mindre förstärkning här än i andra delar av världen.

Geologiutbildningen vid Åbo Akademi har gett mig en grundförståelse för hur berget beter sig, vad det består av och vad man kan förvänta sig att hitta i terrängen

– Att karteringen tar så länge ibland beror delvis på mörkret – det tar tid att lysa upp valvet meter för meter, säger Granbacka.

I kontoret i Mårtensdal i Vanda för Granbacka över sina anteckningar till en digital modell av tunneln som alla som är inkopplade har överblick över. I den digitala modellen uppdateras också alla andra delar av arbetet med projektet.

Innan han blev anställd av Pöyry jobbade Granbacka fyra år för Boliden i Dalarna. Där var hans jobb prospektering för gruvindustrin som hade vaknat till liv på nytt tack vare Kinas växande behov av metaller – vilket hade gjort malmbrytningen lönsam igen.

– Prospektering är en helt annorlunda verksamhet än att kartera och planera tunnlar. I prospekteringen bryr man sig inte om bergets hållfasthet, man är intresserad av att se om man har räknat ut hur en mineralisering kan tänkas röra sig i terrängen och om fyndigheten är ekonomisk, det vill säga om det lönar sig att sätta arbete på att bryta den. Det är ett spännande jobb på ett helt annat sätt.

– Men trots att det här jobbet mycket är ett skrivbordsjobb med mycket planerande och arbetande med CAD-program och skissande är det samtidigt också ett utomhusjobb eftersom jag förväntas gå ut i terrängen och kolla upp provborrningsplatser för att få en känsla för hur de ser ut i verkligheten, vilka svårigheter vi kommer att möta, och så vidare.

Västmetron är ett gigantiskt projekt – bara tunnelplanerandet är uppdelat i tio segment som olika ingenjörsbolag som Pöyry gett andbud på. Därutöver kommer skenor, dränring, ventilation, elförsörjning, alla detaljer i stationerna, med mera. Pöyry ansvarar för planeringen av två segment och två stationer: Otnäs och Ängskulla. Hela planeringen lyder under Västmetro Ab som ägs av Helsingfors stad, Vanda stad och staten.

– Eftersom arbetet är uppdelat i så många delar och utförs av så många olika firmor är det svårt för enskilda delar att ha helhetskontroll. En hel del tid går åt till möten där man försöker samordna all verksamhet som delas av en mängd olika företag med olika delprojekt som pågår simultant.

Bara provborrningen är i sig ett mycket omfattande arbete. Innan tunneln ritas klart måste berget genom vilken den ska gå sonderas noggrant. Granbacka planerar provborrandet, som inte enbart består i att borra rakt ner i marken där man tänkt spränga tunnel, det vill säga sonderingsborring för att ta reda på på vilket djup berggrundens yta ligger – arbetet består också i att systematiskt göra långa diagonala snitt genom området, så kallad kärnborring, för att få en bild av vad som finns på båda sidorna om de tänkta tunnelväggarna samt vad som finns över och under. Provbörandet kräver också noggranna förberedelser i och med att man måste akta sig för att borra in i elkablar, vattenledningar, fjärrvärmerör, bergsvärmerör och all annan infrastruktur som kan tänkas finnas nergrävd i ett bebyggt område. Ibland blir det extra knepigt med provborrningar som måste göras genom källare – knepigt både i förhandlandet med källarens ägare och rent praktiskt i att få in maskinen som är i traktorstorlek i ett slutet utrymme.

– Geologiutbildningen vid Åbo Akademi har gett mig en grundförståelse för hur berget beter sig, vad det består av och vad man kan förvänta sig att hitta i terrängen. Själva planeringen av provborrandet och ingenjörsgéologin har jag lärt mig på jobbet, säger Granbacka. Han tog sina magisterpapper i geologi vid ÅA 2007.

Det finns planer på en fortsättning av Västmetron – från Mattby vidare till Stensvik, Esboviken, Sökö och andra ställen. Finansieringsfrågan är ännu inte avgjord men det grundläggande planeringsarbetet, som tar minst ett år i anspråk, är avklarat. Granbacka har varit ute i terrängen och markerat provborrningsplatser och jobbat med sträckningen.

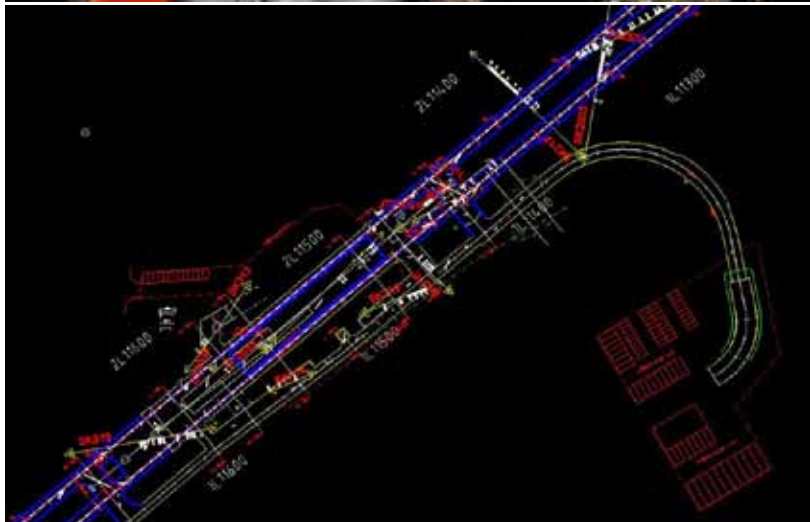
– Jag har varit och kollat på berghällar i Stensvik. Det jag främst tittar på är bergskvalitén, bergart, och sprickornas riktning, lämpliga provborrningsplatser, och den allmänna morfologin i området – det vill säga landskapets former och så vidare.

– Provbörningar ger sedan indikationer på hur tunnlarna ska dras. Bara det att man måste justera höjden eller geometrin på tunneln ett par meter sprider verkningar för hela projektet över nästan hela sträckan eftersom metron är rätt styvt oflexibelt fordon – det går inte att dra hur branta kurvor som helst.

Bergsarbetet med metron är i skrivande stund klart till 96 procent, grundarbetet med tunnelinredning är påbörjad – ström och ventilation håller på att dras, grundarbetet med inredandet av flera stationer påbörjat. Rälsen väntar ännu på sin tur. ♦

Bilder

Överst till höger: Sprickornas riktning och lutning bestäms med kompass. **Höger:** En CAD-modell på en av stationerna. **Under:** Att karteringen av sprickor tar så länge ibland beror delvis på mörkret – det tar tid att lysa upp valvet meter för meter, säger Simon Granbacka. **Motstående sida:** Simon Granbacka tittar upp mot ett hisschakt i Ångskulla.

A large, dark, cavernous space, likely a mine or tunnel. In the foreground, a rocky ledge or wall is visible, illuminated by a light source. A worker in a high-visibility orange and white safety suit and helmet is standing on the ground in the lower right, looking up. A rope or cable hangs down from the top of the frame. The overall atmosphere is dark and industrial.

”

Helst vill vi ju
kartera det dåliga
berget, men att
åtgärda rasrisken
är naturligtvis
betydligt viktigare
än att kartera
sprickorna

Ett fågelperspektiv på

Alfred Hitchcocks *Psycho*, den första slasher-filmen och den psykologiska filmthrillerns urmoder, har över 50 år på nacken men är fortfarande oöverträffad i sin genre. Under den kyliga svartvita ytan finns många dimensioner, en komplex väv av symbolspråk och freudiansk rekvisita. Följ med på en traumatisk resa längst in i det mänskliga psykets snåriga undervegetation.

Fredag kväll och oktoberregnet piskar mot rutan. Vad passar bättre än en skål med popcorn och 50-årsjubileumsutgåvan av *Psycho* i blu-ray-format, där den svartvita estetikens närhet till nya höjder? Orsakerna bakom Hitchcocks beslut att filma i svartvitt efter storsatsningar som *Vertigo* (1958) och *North by Northwest* (1959) – båda i glimrande Technicolor – var dock inte konstnärliga utan främst ekonomiska. Hitchcocks arbetsgivare Paramount förhöll sig helt oförstående till den karriärmässiga risktagning de ansåg att *Psycho* innebar för en uppburen filmskapare av hans rang. I hopp om att den vägen kunna tvinga sin demonregissör att ta sitt förnuft till fånga och lägga ned det förhatliga projektet, vägrade Paramount blankt att befatta sig med finansieringen av filmen.

Men Alfred Hitchcock var besatt av idén att göra en film baserad på Robert Bloch's 1959 utgivna bok med samma namn. Så besatt att han, efter att först anonymt ha köpt filmrättigheterna till boken, lär ha köpt upp alla exemplar som fanns kvar i handeln för att i möjligaste mån hemlighålla intrigen för sin kommande film. Att Paramount vägrade öppna plånboken var ett bakslag, men rubbade varken hans entusiasm för projektet, eller beslutet att driva det igenom till varje pris. Han beslöt efter moget övervägande att *Psycho* inte skulle få kosta mer än 800 000 dollar och pengarna togs ur egen ficka. Receptet för att hållas inom denna – med Hollywoodmätt mätt – extremt låga budget, innebar bland annat svartvitt foto, ett team från tv-branschen som skötte inspelningarna och mindre kända skådespelare i de bärande rollerna. Att det framstod som en plötslig avvikelse och en både karriärmässig och ekonomisk risktagning för Hitchcock, att ge sig in i en genre som vid den här tiden var starkt förknippad med undermåliga B-filmer, står helt klart – men en i högsta grad kalkylerad risktagning skulle det visa sig.

In i mörkret

Efter flera påkostade och stjärnspäckade produktioner hade Alfred Hitchcock uppnått en status där hans namn mera blivit ett varumärke. Han kände sig inte bekväm med att placeras i ett fack där han alltid förväntades leverera den typ av "spänning med glimten i ögat" som hans senaste framgång *North by Northwest* representerade. Han hade visserligen utforskat det mänskliga psyket ur olika synvinklar i flera tidigare filmer, men med *Psycho* såg han möjligheten att gå längre in i mörkret än någon tidigare gjort i en kvalitetsfilm. "What if someone really good made a horror picture?" var hans anspråkslösa inställning inför beslutet att ge sig in i den illa ansedda skräckfilmsgenren.

Då Paramount insåg att Hitchcock inte skulle backa ur projektet, gick man motvilligt med på att stå för marknadsföring och distribution mot 40 procent av filmens intäkter. Trots ett, till en början, blandat

DEVA RÖYUNO

TEXT: PETER SIEGFRIDS

mottagande av kritikerna, slog *Psycho* alla tidigare publikrekord och blev den bäst säljande svartvita ljudfilmen genom tiderna. Kort efter premiären 1960 var intäkterna uppe i tolv miljoner dollar bara i USA, i dag har filmen hämtat in långt över 500 miljoner dollar – ingen dålig affär för Paramount, som ändå djupt fick ångra att de inte gick in från början. Hitchcock själv blev mångmiljonär.

Freudiansk terror

Vad skiljer då *Psycho* från andra lågbudgetfilmer på den samtida skräckfilmsscenen? Allt – våldet finns där, men utspelar sig huvudsakligen under ytan och i åskådarens eget huvud. För en film som fortfarande anses som en av de mest skrämmande som gjorts, är det anmärkningsvärt att knappt två minuter av filmen ägnas åt grafiskt, fysiskt våld. I den berömda duschscenen kan man under två bråkdelssekunder bara ana att kniven vidrör offrets kropp. Det andra mordet visas när privatdetektiven Arbogast snokar runt, mer än vad som är bra för hans hälsa, i huset uppe på kullen och hans spektakulära luftfärd nedför trappan signalerar att "fallet är avslutat" för hans del.

Hitchcock var visserligen hårt ansatt av den tidens strikta filmcensurer och tvingades göra en hel del eftergifter gällande vad som kunde visas, men han förlitar sig på långt mer intrikata metoder än öppet våld för att kittla publikens nerver. En stor del av filmens magi ligger i alla de oroväckande detaljer som ruvar i det mångbottnade filmberättandet. Den inbyggda komplexiteten öppnar sig inte heller efter en eller två visningar – nya hemligheter väntar varje gång.

Ett exempel: vem bryr sig om titlarna i början av en film, man väntar väl bara på att filmen ska börja? I *Psycho* lägger Hitchcock grunden för en möjlig tolkning genast från början. I samklang med den hetsigt stackato-betonade, uteslutande på stråkinstrument baserade filmmusiken (Bernard Herrmann), byggs filmtitlarna upp av parallella fragmentariska linjer bara för att så fort de har bildat en läslig text igen slitas sönder i fragment. Som publiken varseblir under filmens gång, kan den verklighet som för stunden verkar normal, logisk och begriplig, i nästa sekund och utan förvarning slitas i stycken.

Den här tolkningen har bland annat gjorts av Autumn Miller, en bland många forskare som har satt *Psycho* under vetenskaplig lupp. Enligt Miller ska *Psycho* ses ur ett freudianskt psykologiskt perspektiv och hon menar att filmen både visuellt och tematiskt implementerar psykoanalytisk teori på flera olika plan. I likhet med psykoanalysen som intresserar sig för undertryckta eller undermedvetna impulser, vändor och inre konflikter, är *Psycho* en studie i de mörka, okända och hotfulla aspekterna av människans inre. Filmen försöker, i likhet med psykoanalysen, få spridda fragment att bilda en sammanhängande och begriplig helhet, genom att söka svaren i det undermedvetna.

” Gillade du hjältinnan? *Psycho* tar livet av henne efter 40 minuter. Hoppades du på detektiven? Bra, han dör också. Du tänkte att nu kanske Marions pojkvän och hennes syster skulle falla för varann? Det kommer inte att hända. Vilka förväntningar du än har ignorerar *Psycho* dem alla. Ett lyckligt slut? Den enda som ler i slutet av filmen är kära döda mor.

Stephen Whitty, NJ.com

I samma psykoanalytiska anda utforskar filmen både huvudpersonens psykotiska beteende och åskådarnas neuroser. Som åskådare blir vi skickligt vilseledda hela filmen igenom. Knappt har vi tagit till oss Marion Crane som filmens hjältinna, när hennes paranoidea flykt från ett "normalt" liv abrupt får sitt blodisande slut på Bates Motel. Detta sker mindre än halvvägs in i filmen – ett grepp lika genialiskt som det var otänkbart inom den dåtida Hollywood-konventionen för filmberättande – och vår logik och det vi trodde vi förstått av intrigen faller i tusen bitar.

Psycho är i flera avseenden Hitchcocks personliga revolt mot alla regler Hollywood förespråkade och publikens förvirrade fascination är inte förvånande.

Vi tvingas under filmens gång att kontinuerligt omvärdera vår syn på tingens ordning och vad som är sanning. Känslan av att ständigt tappa fotfästet är en del av *Psychos* metodiska angrepp på vår falska trygghet och blottläggande av våra innersta rädslor.

För att ännu anknyta till den psykoanalytiska tematiken så påpekar Miller att också själva iscensättningen och dialogen innehåller rikligt med mer eller mindre subtila ledtrådar, som likt freudianska felsägningar låter det undermedvetna skymta fram innan det manifesteras i huvudpersonernas medvetna handlingar.

Det kan handla om de speglar och speglade ytor som ofta blixtrar till i oväntade reflektioner, symboliserande personernas motsatta eller kluvna personligheter – eller inströdda språkliga ledtrådar. Huvudpersonernas namn är bara ett exempel: *Marion Crane* (trana) definierar henne som en fågel i det kusliga sammanhang där motellvärderna *Norman Bates'* hobby är att preparera och stoppa upp fåglar. Att han, som det till slut visar sig, mördar och konserverat sin mor i samma anda befäster hans snedvända koppling mellan kvinnor och fåglar. *Bates* låter som bait (lockbete) och motellet med samma namn lockar människor in i fällan. Tranan sväljer lockbetet och blir offer för Normans psykos.

Illavarslande fåglar

Redan i tidigare filmer använder sig Hitchcock i vissa scener av fåglar som symboler och han har erkänt sin fascination för ”dessa udda, hemlighetsfulla väsen som rör sig i flock och styrs av sina instinkter – benägna att obekymrat sjungande lika gärna flyga mot sin egen död som fly undan den.”

Efter *Psycho* kom Hitchcocks kanske mest existentiella film *The Birds* där fåglarna intar huvudrollen, mänskligheten förlorar mot naturen och ingen verkar bry sig.

Att fåglar används som uttalat tematiskt grepp och ett medvetet symbolspråk i *Psycho* blir uppenbart senast under den dialog som utspinner sig i motellets reception, där Norman bjuder Marion på smörgåsar med mjölk och förtjust påpekar ”du äter som en fågel”.

Att rummet är fyllt av uppstoppade rovfåglar har kameran redan tidigare avslöjat, liksom att väggarna i Marions rum har tavlor med

sångfåglar som motiv. Men, som en del forskare har förbisett, får vi redan innan någon fågel visas i bild en ledtråd (eller freudiansk felsägning?) till temat genast i inledningsscenen, där den första bildtexten slår fast att platsen är Phoenix, Arizona. Den mytiska *Fågel Fenix* förekommer i en rad legender, den tidigaste från forna Egypten – en helig fågel som oftast symboliserar pånyttfödelse. Norman Bates mördade mor ”återuppstår” när hans psykos nått sin kulmen i slutet av filmen och hans personlighet övergår i moderns.

Rent visuellt var Hitchcocks ursprungliga plan att närma sig Phoenix från ett fågelperspektiv och filma från ett flygplan. Men det visade sig att man med den tidens skakiga kamerateknik inte lyckades uppnå den eftersträlvade känslan. Kompromissen blev en bred panorering över stadens hustak följt av en kraftig inzoomning mot det hotellfönster, där vi som åskådare (och som en fågel) landar på fönsterbrädet utanför, och kan tjuvtitta på Marion och hennes älskare. Innanför strilar dagsljuset in genom de nedfällda persiennerna – känslan hos fåglar i en bur? Vi lär oss snart att Marion är fångad i en återvändsgränd till jobb medan hennes älskare Sam sitter fast i en skuldspiral.

Om vi går tillbaka till receptionen på Bates motell och dialogen mellan Marion och Norman – det känsliga samspelet här mellan Anthony Perkins och Janet Leigh anses för övrigt som en av filmhistoriens bäst spelade scener – så fortsätter diskussionen kring livsfällor och Normans fågelhobby. Han konstaterar att han egentligen inte vet så mycket om fåglar, men att de enligt honom är de enda djur som gör sig bra som uppstoppade då de ”på något sätt är passiva redan från början.”

Marion: En man behöver en hobby.

Norman: Det är mer än en hobby. En hobby borde vara ett tidsfördriv, inte fylla ens tid helt.

Marion: Brukar du gå ut med vänner?

Norman (resignerat skrott): En pojkes bästa vän är hans mor ...

Norman: Vad flyr du ifrån?

Marion: Varför frågar du det?

Norman: Jag vet inte, människor flyr aldrig på allvar bort från något. Vet du vad jag tror? Jag tror att vi alla sitter i våra privata fällor. Fastspända i dem. Och ingen av oss kommer någonsin ut. Vi krasar och

Om fåglar i folktron

Vi frågar forskningsledare **Lena Marander-Eklund**, FD, docent och akademilektor i ämnet nordisk folkloristik, om synen på fåglar inom den nordiska folktron.

Hittar man inom folktron likheter med den syn på fåglar, som symboler för fruktan eller budbärare för förestående kaos och död, som Hitchcock bygger upp i *Psycho*?

– Ja, men bilden av fåglar är mer nyanserad än så och inte ensidigt mörk. Vissa har tolkats som omen om sjukdom eller död medan andra har ansetts som budbärare av tur, lycka och visdom. Fåglar kan till exempel ses som goda väderspåmän och spår även om huruvida skörden blir god eller dålig.

– En allmän föreställning är att om fåglar pickar på fönsterrutan kommer någon att dö i huset. En annan är att själen lämnade den döda i fågelskepnad (duva), eller en svart fågel (korp, kråka) om människan varit ond.

Finns en rent nordisk motsvarighet till Fågel Fenix som en symbol för pånyttfödelse?

– Inte direkt, men fåglarnas roll i den pånyttfödelse som våren innebär är välkänd. När vårfåglarna kommer, kommer också värmen. I nordisk mytologi förekommer däremot korparna Hugin (sinne) och

Munin (minne) som flög ut över världen för att spana och speja. När de kom tillbaka satte de sig på Odins skuldra och berättade allt som hade hänt.

– Korpen ses också som kampens och stridens fågel. Man kunde få varsel av korpar före strid. Om korpen hängde med sitt huvud och vingar varslade det om nederlag. Genom att avbilda korpar på sina banér kunde man få stridslycka. Korpen ansågs dessutom höra fan till. Den själ som ska till helvetet, trodde man, lämnar kroppen i en korps skepnad. Korpen användes också inom svart magi.

I *Psycho* förliknas modern vid Ugglan, en rovfågel, medan offret Marion Crane dels associeras med sångfåglar och via sitt namn med tranan. Vilka egenskaper tillskrivs olika fåglar inom folkloren?

– Kattugglan anses förebåda död med sitt skrik. Sångfåglar associeras sällan med folktro i Norden men, då det förekommer, oftast i positiv bemärkelse. Rödhaken ansågs föra lycka med sig. Inom folkmedicinen användes gulsparven mot gulsot (lika för lika).

– Vårens första fågel hade flera olika betydelser – så många svalor man först såg i flock på våren, så många år hade man kvar att leva.

– Tranan i sin tur kommer med våren / ljuset, eller varslar om värder. Tranan ”bär ljus i säng” under vårdjämningssdagen. Då skulle barn gå och lägga sig utan att tända ljus, för att tranan skulle komma. En festdag för barn, och man kunde exempelvis klä ut sig till trana. ♦

klöser, men bara i tomma luften. Bara mot varann. Och hur vi än försöker rör vi oss aldrig ur fläcken.

”Fågeldialogen” handlar under ytan om konflikter och teman som går igenom hela filmen, och som Hitchcock berört också i flera andra filmer: om dominerande föräldrar och hur de döda fortsätter utöva sin makt över de efterlevande, om undertryckta begär, om vingklippta liv.

Kameran ljuger inte

Med sitt geniala utnyttjande av kamerateknik och bildvinklar avslöjar Hitchcock mera om vad som pågår under ytan. Man kan redan tidigare göra iakttagelsen att fåglarna snarast övervakar Norman men blickar ner på Marion som ett byte. När samtalet i receptionen glider över till frågor om Normans mor, sker i det här avseendet en tydlig intensifiering av fågelsymboliken.

Kameran placerar plötsligt Norman till höger i bild med en stor illavarslande uggle ruvande över honom på vänster sida. Medan Norman kort resonerar kring möjligheten att trotsa sin mor, gör Hitchcock en tydlig koppling mellan samtalsämnet och ugglan.

När Norman erkänner för Marion att han ändå aldrig skulle kunna svika sin mor, lutar han sig bakåt i stolen, vilket genast gör att ugglan får en mer dominerande plats i bildfältet och demonstrerar därigenom den psykiska makt den döda modern (i rovfågels skepnad) fortfarande har över sin son.

Efter att ugglan kopplats ihop med Normans mor intensifieras också rovfågelnas roll i filmen i förhållande till Marion, från en allmän känsla av hot till en nästan aktiv delaktighet i hennes död. Det här förstärks av den lilla detalj, där Norman chockad efter mordet – som han (och publiken) tror att modern begått – råkar stöta till en av sångfågelbilderna i Marions rum och tavlan faller stumt till golvet.

Att fåglar i Hitchcocks värld är budbärare för ett förestående kaos, att något kommer att förändras, att något i tillvaron kommer att gå sönder, är speciellt tydligt i *Psycho*. Trots all den intrikata psykologiska tematiken, var Hitchcock själv skeptisk till alla försök att logiskt förklara mänskligt beteende. I *Psychos* krassa universum finns ingen högre plan, inget gudomligt mål för våra liv. Människor föds, drivs av sina primitiva behov och dör – obetydliga bricker i slumpens nyckfulla spel. ♦

© PARAMOUNT PICTURES

© PARAMOUNT PICTURES

Norman Bates i psykoterapeutens soffa

Mot slutet av *Psycho* sätter Hitchcock – för första gången i filmhistorien – in en psykoterapeut som ska knyta ihop berättelsen för publiken och förklara vad som egentligen hände och varför.

I korthet går psykoterapeutens analys ut på följande: Efter faderns död utvecklar den dominerande modern och Norman ett starkt beroendeförhållande till varann. När hon senare tar sig en älskare upplever Norman att hon övergett honom och förgiftat dem båda.

Samvetskvalen över att ha dödat modern tar dock överhanden och han stjälar hennes lik och konserverar kroppen. Med tiden kommer hans personlighet att allt mer delas med hennes vilket gör honom aggressiv mot allt och alla som försöker komma emellan dem. I psykosens slutstadium tar modern helt och slutgiltigt över hans personlighet och Norman upphör att existera.

För att få en ”second opinion” konsulterar vi **Margareta Hupa**, PM, psykoterapeut och lektor i ämnet psykologi vid Åbo Akademi.

Margareta Hupa, hur står sig den diagnos filmens psykiater ger i dag, över 50 år senare?

– Den står sig ganska bra, men egentligen är det ingen diagnos (officiella diagnoser utgår antingen från ICD eller DSM som är inter-

nationella klassificeringssystem för psykiska störningar) utan en sammanfattning av psykiatern när han försöker förstå Normans patologi.

I vilka termer skulle du beskriva Normans sjukdom?

– Skulle han nu klassificeras enligt DSM skulle han antagligen lida av schizofreni och/eller DID – *Dissociative Identity Disorder* (tidigare: personlighetsklyvning). Problemet med DID-diagnosen är emellertid den att en person med DID äger två eller flera egna personligheter medan Norman till slut ”lånar” en annans.

En intressant fråga är ju också, ifall Norman skulle ställas inför rätta för mordet; om han var psykotisk eller inte då han begick det? Om han var det skulle ju domen vara en annan än om han var ”vid sina sinnens fulla bruk”.

Jag skulle väl betrakta hans sjukdom som en grav, narcissistisk personlighetsstörning där han oscillerar mellan att vara (någorlunda) verklighetsförankrad och psykotisk.

Kunde du tänka dig att ta dig an Norman Bates som patient – och hur skulle vården i så fall se ut?

– Nej, jag skulle inte ta Norman som patient. Han skulle knappast vara motiverad och om han mot förmodan vore det, skulle jag vara rädd att jag med tiden skulle bli följande objekt för hans besatthet – och antagligen gå samma öde till mötes som hans mamma. ♦

DONATION TILL LOGOPEDISK FORSKNING

FÖRETAGET TUTORIS OY har donerat 5 000 euro för att främja logopedisk forskning inom ämnet logopedi vid Åbo Akademi.

Donationen överlämnades av Tutoris Oys vd **Laura Juvala** till Åbo Akademis professor i logopedi, **Susanna Simberg** fredagen den 13 september 2013.

Som bäst har logopedin fem doktorander, varav tre har gjort sina magisterstudier vid Åbo Akademi.

På bilden fr.v. **Emma Kallvik** (doktorand), **Pirkko Rautakoski** (akademilektor i logopedi), **Susanna Simberg** (professor i logopedi), **Laura Juvala** (Vd för Tutoris) och **Leena Hannula** (områdeschef, Tutoris).

LARS ERIK TAXELL HAR AVLIDIT

PROFESSOR **LARS Erik Taxell**, tidigare rektor och kansler för Åbo Akademi, har avlidit i Åbo i en ålder av 100 år.

Taxell, som var född i Vasa och studerade vid Helsingfors universitet, innehade under åren 1948–1976 professuren i privaträtt med allmän rättslära vid Åbo Akademi. Han fungerade som akademins rektor åren 1950–1957 och som dess kansler under de första åren då akademien blivit ett statligt universitet.

Hans omfattande vetenskapliga produktion gällde framförallt aktiebolagsrätt och avtalsrätt, senare också frågor med anknytning till rätt och demokrati. Han erhölet som den första finländaren det nordiska juristpriset 1984.

Taxell hade en central roll när det avtal gjordes som innebar att finska staten år 1981 övertog det ekonomiska ansvaret för det dittills privata universitetet Åbo Akademi, samtidigt som Stiftelsen för Åbo Akademi bibehöll sin självständiga ställning.

HUR SÄKRA PEDAGOGISK DIGITAL KOMPETENS?

VILKEN PEDAGOGISK digital kompetens (PDK) är idag nödvändig för att säkerställa hög kvalitet i undervisning via internet, för högre utbildning och i näringslivet? Den frågan ska nu PDK-projektet, ett stort gränsöverskridande samarbete mellan universitet och högskolor i Umeå och Vasa, svara på.

Projektets mål är bland annat pedagogiska åtgärder hos projektets partners.

Idag ställs allt större krav på undervisande personal när det gäller att kunna använda informationsteknik. Företag och högskolor måste vara säkra på att kunna erbjuda denna kompetens, säger **Michael Uljens**, professor i pedagogik vid Åbo Akademi.

Forskare och lärare vid Umeå universitet, Sveriges lantbruksuniversitet, Vasa universitet, Åbo Akademi, Svenska Handelshögskolan i Vasa, Vasa yrkeshögskola och Yrkes-högskolan Novia deltar i projektet.

TVÅ KONSERTER AV AKADEMISKA ORKESTERN

AKADEMISKA ORKESTERN vid Åbo Akademi r.f. ger två egna spelningar i höst: en farsdagskonsert och violinkonsert.

Söndagen den 10 november kl. 16.00 ger orkestern en farsdagskonsert på Kankas gård (Kankaistentie 57, Masku). Konsertens dirigent är **Sauli Huhtala**. Solister är sopranen **Laura Vire** och cellisten **John-Eric Saxén**.

Programmet består av sånger av Mozart, Gershwin, Berlin, Sibelius, orkesterstycken av Beethoven, Kuula med flera.

Söndagen den 8 december firar Akademiska orkestern i samarbete med Sibeliusmuseum, Åbo Akademi och Sibelius-akademien den finländska musikens dag. Firandet börjar med en föreläsning om **Jean Sibelius** kl. 16.30–17.15 i Sibeliusmuseum. Därpå följer ett framförande av Sibelius violinkonsert kl. 18.00 i Åbo Domkyrka.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPETS SEMINARIUM

Vetenskapliga tidskrifter – ett viktigt forum för forskare

Tid: torsdag 31 oktober 2013 kl. 10:30–15:30

Plats: SLS hus, Riddaregatan 5, Helsingfors

Deltagande tidskrifter:

Budkaveln, Finsk Tidskrift, Historisk Tidskrift för Finland, Horisont, Nya Argus, Poliitikka, Språkbruk, Tidskriften Astra, Tidskriften Skärgård

Program

kl. 10.30 Seminariet öppnas av forskningschef Christer Kuvaja

kl. 10.40 Tidskrifterna presenterar sig

kl. 12.10 Diskussion

kl. 12.30 Lunch

kl. 13.30 Paneldebatt under ledning av forskningschef Kuvaja

– frågor ställs av forskningschefen och publiken

kl. 15.30 Seminariet avslutas, kaffe

Anmälan på www.sls.fi senast den 28 oktober. Vid frågor, kontakta forskningssekreteraren Jacobina Ek-Nuutinen, jacobina.ek-nuutinen@sls.fi.

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET I FINLAND

Friheten sitter i ordet

nnan jag flyttade till Rwanda i augusti 2012 hade jag ingen klar bild av hur livet ter sig i en auktoritär stat. Jag kunde föreställa mig att avvikande åsikter var ovälkomna i det offentliga rummet och att det inverkar på livet för politiskt aktiva och människor med politiskt känsliga yrken – som till exempel journalister. Men att det auktoritära styret påverkar hela samhällsklimatet och även så kallade *expats* hade jag inte insett.

Rwanda är känt för folkmordet 1994. Inom biståndskretsarna är det också känt som ett land som levererar – pengar som investeras i Rwanda ger resultat; barndödligheten har minskat med över 60 procent mellan 1990 och 2011. Under samma period har livslängden ökat med 20 år. Rwanda är också ett av de få länder som är på god väg att nå de så kallade millenniemålen. De som besöker landet lägger märke till ett bra vägnätverk och att det inte ligger skräp överallt – något som annars är vanligt i utvecklingsländer. Landets nyvalda parlament har över 60 procent kvinnor. Det som ofta glöms i det här sammanhanget är att Rwanda inte är ett demokratiskt land – sammansättningen av landets parlament borde inte heller jämföras med demokratiska länder.

Jämfört med andra länder jag bott i, var det så gott som omöjligt att lära känna lokalbefolkningen under de tio månader jag bodde i Rwanda. Rwandierna är mycket vänliga, men samtidigt ytterst reserverade. Folkmordet har satt sina spår – men det handlar om mer än det. Samhällsklimatet känns syrefattigt och människorna har mycket små kretsar. Alla aktar sig för vad de säger och det ryktas att folk blivit utslängda ur landet på grund av fel åsikter – som yttrats till exempel i ett privat textmeddelande.

Ungdomarnas framtidstro påverkas också av det tryckande åsiktsklimatet. I en jämförande studie konstaterades att ungdomar i Burundi, där inbördeskriget tog slut först 2002, har en betydligt starkare tro på sina möjligheter än ungdomarna i Rwanda, där många saker på ytan ser ut att ha kommit betydligt längre än i Burundi.

Efter att jag i juni i år flyttade till Nairobi har jag fått ”lära mig” läsa tidningarna igen. I Rwanda var det lönlöst, eftersom landet bara har en enda dagstidning som mest fungerar som ett språkrör för regeringen. I Kenya finns det däremot många tävlande politiska spelare och en kan tala politik med nästan vem som helst. Jag har bland annat fått en introduktion till landets politik av en taxichaufför, något som skulle vara totalt otänkbart i Rwanda.

Människorna i Nairobi är mera öppna och samhällsklimatet känns lätt – folket har roligare än i Rwanda. Mitt liv känns också betydligt socialare och roligare, trots att kriminaliteten och terrorhotet lägger en skugga över vardagen. Jag måste ständigt tänka på var jag rör mig och när jag rör mig. Korruptionen syns både i hopplöst dåliga vägar och våldsamt kriminalitet, som ingen tycks ens försöka få bukt med.

På ytan var mitt liv i Rwanda bekvämt, brottsligheten var frånvarande – jag kunde till exempel ta en promenad efter att det blivit mörkt. Men under ytan kändes landet instängt. Jag insåg vad ”politiska friheter” kan innebära på ett konkret, personligt plan, utan att en är inblan-

dad i politik. På ett sätt är mitt liv i Nairobi mera begränsat, men på ett mera abstrakt plan har de flesta mera frihet, och det påverkar samhällsklimatet förvånansvärt mycket. ♦

Linda Kaseva arbetar för FN:s miljöorganisation UNEP i Nairobi. Hon är pol. mag. från Åbo Akademi och har tidigare studerat i Australien och Frankrike, samt arbetat i Peru och Storbritannien.

Akademiföreningen
Åbo Akademiker r.f.

Brahebalen

Akademiföreningen Åbo Akademiker bjuder in alumner och vänner till Brahebalen på Kåren lördagen den 25 januari 2014 kl. 18.30.

På programmet står bankett med musikalisk underhållning, dans och stjärnglans.

Medverkande

Överraskningsartist
De sjungande servitörerna ur Brahe Djäknar
Partybandet Moonlighters
m.fl.

Pris: 85 euro/person

Anmälan senast 16.12.2013 via
www.abo.fi/aboakademiker/brahebalen
eller per telefon + 358 (0) 50 409 64 26 eller
e-post: ingela.ollas@abo.fi

Klädsel: frack/mörk kostym, akademiska ordnar

MEDDELANDEN FRÅN ÅBO AKADEMI

Utgivningsdatum och annonsreservering 2013

Nr	Utgivning	Reservering	Material
13	15.11	25.10	30.10
14	16.12	25.11	29.11

Kommunikationsenheten vid Åbo Akademi 2013

IMPORTANT MEETINGS SINCE 1229

Turku Convention Bureau är forskarens bästa vän vid planering och ansökan av internationella kongresser. Hos oss får du proffsig och sakkunnig hjälp med att välja hotell- och möteslokaler. Tillsammans hittar vi det bästa sättet att marknadsföra Åbo och din kongress. Vår service är avgiftsfri. Följ med oss på resan!

i turku touring
Turist- och kongressbyrå

www.meetturku.fi
convention@turku.fi • p. 02 262 7608

